

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Historiske Efterretninger

om

Lönborg og Egvad Sogne

samlede af

Palle Fløe,
Fuldmægtig.

og

O. Nielsen,
Dr. phil. Arkivar.

I Kommission hos O. Lybecker i Tarm.
Ribe Amtsbogtrykkeri.
1878.

Lønborg Sogn.

Lønborg Sogn og By har sit Navn efter en Borg, af hvilken der nu ingen Spor er mere, men for 200 År siden sås tydelige Levninger deraf. Blandt de Indberetninger, som Præsterne 1638 sendte til Oldgranskeren O. Worm, findes for Lønborg Sogns Vedkommende et Kort; paa dette er betegnet en stor Banke, Lønborg Bjerg, hvorpaa Kirken står, og lidt vesten for Kirken afsat en Høj, der kaldes Borgvold. Mindet om denne haves endnu på Eggen, i det man et par hundrede Alen vesten for Kirken påviser Stedet; for omtrent 40 År siden blev der gravet for at finde Levninger af den gamle Borg, men der var ingen Spor af Bygninger, hvortil Grunden vistnok var, at disse var ældre end den Tid man brugte Mursten, formodenlig alene et Tårn af Kampesten og Træ, ti når Borgens var saa gammel at den kunde give Byen og derefter Sagnet Navn, må dens Oprindelse gå meget langt tilbage i Tiden. Borgens Navn er dog fortsat lige til Nutiden, ti den er selvfølgelig ensbetydende med Kongensgård, på hvis Mark den lå. Det er nemlig sikkert, at her fra gammel Tid af har været en Kongsgård, ti 1231 nævnes i Valdemar Sejrs Jordebog: »Lønæburgh», der

ydede en Afgift af $5\frac{1}{2}$ „foder“ Honning (55 \AA) og 20 Laks¹⁾. Af Kongsgården og det tilliggende Bøndergods opstod et kongeligt Birk, Lønborg Birk, som af saamange andre Kongsgårde²⁾. Dette Birk må bestemt adskilles fra det andet Birk i Sognet, der sluttede sig om Ribe Biskops Gård, Lønborg Bispegård, hvilket også undertiden kaldes Lønborg Birk, men dog oftest Vostrup Birk; da Bispegården blev inddragen ved Reformationen og gjort til et kongeligt Len, lagdes også det gamle kongelige Birk derunder og begge Birker blev et. Dog nævnes de begge så sent som 1650, da Godset her taxeredes før det pantsattes til Heinrich Müller. 1540 hørte hertil, foruden Kongensgård, 12 Gaarde i Lønborg By og neppe mere, ti det Gods der da pantsattes sammen dermed, nemlig 10 Gårde i Bøle, Varrishøl og 1 Gård i Skjern, hørte næppe til Birket; når 1650 Varrishøl foruden Kongensgård og Lønborg By regnes til Birket, er det næppe et oprindeligt Forhold, ti vi må antage, at alene Lønborg By er det gamle Birk og det Gods, der efter Valdemars Jordebog ydede ovennævnte Afgift. 1664 nævnes baade Vostrup og Lønborg Birk for sidste Gang, men da er der kommen Vaklen i Forholdene, ti da regnes Kongensgård, Lønborg og Bøle Byer til Lønborg Birk, medens Varrishøl er udeladt. Kort før Reformationen, nemlig 1533, var der 2 Birkefogder; de nævnes nemlig begge som Dommere i en Ret, som på Foranledning af Thomas Stygge til Frø-

¹⁾ Derpå nævnes et Skibsrede med Afgift af $\frac{1}{2}$ „foder“ (5 \AA) Honning og 10 Laks, hvilket sømmedeplig også skal forstås ved Gods heromkring. Kong Niels gav c. 1121 St. Knuds Kirke i Odense 60 \AA Bølen af Elskeriet i Lønborg (Thork. Dipl. I. 243) men herved menes måske Lundeborg i Fyn.

²⁾ Se f. Ex O Nielseus Udgave af Valdemars Jordebog på forskellige Steder. Stenstrup (Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 19—23) mener, at disse Birker allerede vare til på Valdemar Sejrs Tid.

strup St. Kalixti Dag ned-sattes i Lønborg Kirke¹⁾. Af Ribberhus' Lens Regnskab 1537 ses, at til Lønborg Birk hørte da Kongensgård og idetmindste 5 andre Gaarde og at det da endnu ikke var sammenlagt med Vostrup Birk, hvis Tiende kom til Bispegården, medens den af Lønborg Birk kom til Ribberhus. I Henrik Rantzaus Forleningsbrev på Lønborggård 1539 hedder det, at dertil hørte Lønborg Birk og Vostrup Birk.

Den ældste Form for Lønborg er altså Lønæburgh, hvilket må afledes af Løn, Skjul, ikke fordi Borgen lå skjult da den tvært imod lå på et Sted, hvor den kunde ses flere Mil borte, men fordi den skjulte dem, der søgte sin Tilflugt der.

I Indberetningen til O. Worm 1638 nævnes 2 Høje på Lønborg Hede og desuden en vesten for Varrisbøl, Kløvehøj, imellem Varrisbøl og Bøle i Heden 4 Høje og herden derfor Bølebjerg, hvorpaa 3 Høje, af hvilke den vesterste hed St. Knudshøj, og sydvest for Bjerget St. Knuds Kilde, hvor i gamle Dage havde været én hellig Kilde. Sognet begrænsedes i Øst af Kurbæk, om hvilken det hedder i Indberetningen, at den var berømtmelig af Troldfolks »Kurnet« (Heldbredelse), der må altså have været gamle Sagn herom. Navnet Kurbæk hæves endnu på Strækningen mellem Kyvling og Tarm Byer.

Endnu findes en Del Høje, hvoraf nogle have Navn, såsom Nonhøj, Dredhøj sønden Bøle, Ånbjerg, store og lille, på Lønborg Hede, Knudhøj og Sørtelhøj østen for Kirken, Klødhøj ved Varrisbøl og Kjærhøj ved Styg, Lushøj og Tithøj ved Tiagre

¹⁾ O. Nielsen: Vester Horne Herred. S. 117. Begyndelsen lyder således: Vij efftherskrefne Iwer Wynck med gudts nåde byskop wtj Ribe, Pally Bang till Henegaardt, Chrestiern Fassy webner oc fogdt wt Lønborg, Lass Michelssen herudfogede wt Nørreherret, Nis Michelssen, Nis Ribber, byrckefogdet wt Lønborg, oc Nis Nielsens wt Nørkiergaardt.

ere nu sløjfede, og på Vostrup Hede findes en Samling af Smådiger, der gå fra Øst til Vest og skæres af andre, der have Retningen fra Syd til Nord. Udstrækningen er fra Øst til Vest omtrent 120 Skridt, fra Syd til Nord 160. Forhøjningerne må have haft en ikke ubetydelig Størrelse, nu ses kun selve Foden, da de flere Gange ere overgravede¹⁾. Noget Bidrag til Besvarelsen af Spørgsmålet om, i hvilket Øjemed disse Volde ere opførte, skal ikke forsøges her, det skal kun antydes, at et mundtligt Sagn om, at en Heks er brændt på Vostrup Hede, synes at pege på, at Stedet i sin Tid enten paa en eller anden Måde har stået i Forbindelse med Retsplejen, men forøvrigt er der Rimelighed for at Forhøjningerne stamme fra en Tid, der ligger langt bag ved den, da man brændte Hekse. Et andet Sagn vil vide, at en fjendtlig Hær en Gang har opholdt sig på Heden, men uanset at dette kunde være rigtigt (Grevens Fejde), er det ikke let at se, hvad Nytte Tropper kunde have af at anlægge en saadan Samling Indhegninger. Derimod skal der gøres opmærksom på, at man ikke ubetinget tør antage, at alle slige Indhegninger hidrøre fra Oldtiden. Der har nemlig været den Skik, som paa Jyllands Vestkyst har holdt sig til dette Århundredes Begyndelse, at Ungdommen samledes ude på Marken til Dans anden Pinsedags Eftermiddag, hvortil en Danseplads indhegnedes med Smådiger, og når denne var nyttet i nogle År, indrettedes en ny, hvorved der efterhånden samledes en Klynge²⁾.

Af Redskaber fra Oldtiden er kun fundet nogle Stenøxer og et Par Flintknive.

¹⁾ Se Vester-Horne Herred S. 68, Saml. t. jydsk. Hist. og Top. II S. 199 og Gjording Herred S. 5.

²⁾ Disse Dansepladser smykkedes med Blomster og havde altid Indgang fra Øst. Spor af en Danseplads findes endnu i Østerby i Stavning Sogn.

1534 udstedtes følgende Tingsvidne: »Vi efterskrevne: Las Mikkelsen, Tingholder paa Nørre Herredsting, Nis Sørensen Skriver, Nis Knudsen i Toftum, Nis Madsen i Kyvling og Niels Pedersen, kendes vi for Alle, at År efter Guds Byrd md x x x i i i j den Torsdag næst før St. Ambrosii Dag, da var skikket for os og for mange flere fornemme Mænd Nis Mikkelsen i Lavstrup, som lydelig bad og fik et fuldt Tingsnævn af 14 Danemænd, hvilket vidnede på Tro, gode Sjæl og Sanding efter År og Dag og så hver efter sin Alder som mindes kunde, at dem fuldt vitterligt er, at den røde Sten, som står nordøst for Salholmvejle, at den Sten er det rette Sysselskel mellem Varde Syssel og Hard Syssel, og viser ud ad det gamle Åsted og viser ud til den anden Sten, som står i Markskel, som er det rette Sysselskel, og det os fuld vitterligt, at Birket (Lønborg) går ind til disse fornævnte Stene, og have vi aldrig hørt eller spurgt, at nogen har givet Last eller Kære derpå, førend nu P[eder] Ebbesen¹⁾ han giver Kære derpaa²⁾.

Der må altså den Gang have været Tvist om Grænserne mellem Herredet og Lønborg Birk, måske har denne drejet sig om samme Genstand, som 145 År senere førte til en vidtløftig Proces mellem Beboerne af Kyvling på den ene Side og de øvrige Sognemænd på den anden. Sagen gjaldt om Ejendomsretten til en større Hedestrækning, der kaldes Varrisbøl Hede, hvilken Kyvlingerne anså for et Fællig for hele Sognet, medens Modparterne påstode kun de havde Ejendomsret til Heden, som hørte under Lønborggårds Birk, hvilket Kyvling ikke gjorde. 1691 eller 92 gravede nogle Mænd i Kyvling Tørv på Varrisbøl Hede,

¹⁾ Lensmand paa Lundenæs.

²⁾ Orig. er borte, men der høves 2 Vidisser deraf.

hvilke Amtmand Henrik Müller til Lønborggård gav sine Bønder Tilladelse til at føre hjem, og dette gav Stødet til Processen.

Ved Hjemtinget afsagdes Dom 1. Avg. 1692, hvorved Kyvlingerne tabte, og 21. Febr. 1693 indgik samtlige Jordrotter et Forlig, hvorefter Heden skulde være Kyvling By uvedkommende; men, mærkeligt nok, blev Processen desuagtet ved at gå sin Gang. Den 8de og 9de Maj 1693 optoges et Tingsvidne, ved hvilken Lejlighed Niels Pedersen af Varrishøl vidnede, at »i Bøle Østerkær står en rød Sten, som kaldes den røde Sten, hvilken er Skelsten mellem Lønborg Birk og Nørre Herred, item en Sten i Ilvad imellem Bøle og Kyvling; den 3die Sten findes mellem Bøle Agre og Kyvling Agre, den 4de Sten står sønden Bøle Agre østen Bøle Tørvevej, den 5te Sten står norden Varrishøi Kirkevej og østen Bøle Tørvevej — ved en liden grøn Plet — som kaldes en Hjørnestein, østen derfor står den 6te Sten i Stabelmose imellem lille Ånbjerg og store Ånbjerg, lille Ånbjerg ligger i Birket og store Ånbjerg i Herredet i Kyvling Mærk; hvilke fornævnte Stene ere rette Skelsten mellem Lønborg Birk og Nørre Herred samt Kyvling Mærk og Birket; og aldrig Kyvling Mænd og Indbyggere have haft eller har nogen Fællig sønden eller vesten for omvidnede Skelsten.« En stor Mængde Vidner slutte sig hertil, medens nogle fra Kyvling vidne lige stik modsat.

Efter at Landstinget havde stadfæstet Hjemtingsdommen, kom Sagen for Højesteret, der atter sendte den tilbage og befalede Landsdommerne at begive sig på Åstedet og derefter afsige en ny Dom. Denne blev derefter afsagt den 18de Avg. 1697 saaledes: »Da Kyvling Mænd have selv Ejendelhede nok til Fornødenhed, da kunne vi efter forskrevne Beskaffenhed og efter det mellem Parterne gjorde Forlig af 21de Febr. 1693 ikke tilfinde Kyvling Beboere no-

gen Rettighed med Gravning eller Drift i Varrishøl Hede eller indenfor Lønborg Birk's Skelsten, men de bør sig derfra aldeles at afholde«. Endnu vare Kyvlingerne ikke fornøjede, men indankede Sagen for Højesteret, der stadfæstede Landstingsdommen.

Sognet gennemstrømmes af Skjærn Å, Danmarks vandrigeste Flod. Efter et Tingsvidne af 1730 har Åen ikke haft samme Løb, som nu, men en Del nordligere, nemlig der hvor Hjortholm Å nu har sit Løb, hvilket en Mand fra Kyvling beediger at have hørt af sine Forfædre; i det foran nævnte Tingsvidne af 1534 nævnes jo ogsaa det »gamle Åsted«, og levende Folk ville endnu kunne mindes en Sten på Stavning Ogrøde, der fra gammel Tid ansås for Herredsskel; det er ogsaa lidet rimeligt, at man skulde have valgt andet til Herredsskel end den store Å efterhånden, som denne ved Tilskylning frembragte hele den Del-tadannelse, hvorefter den store Skjærnådal består.

I Præsteindberetning af 1766 fortælles om Beboernes Kår: „I Lønborg og Egvad Sogne er Rug deres fornemste og største Avl, hvorefter dog Bønderne sjelden avler mere end i Sognene kan fortæres og ofte ikke nær det, ti de er der meget højt matrikulerede efter deres Korn-sæd, f. E. Lønborg Præstegård er ansat for Hartkorn 15 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. og dertil kan i det højeste ikke sås over 14 å 15 Tdr. Rug og 6 å 7 Tdr. Byg og så ingen anden Slags Korn, og så får Jorden endda ikke nær den Hvil som den højt har nødig. Disse Sogne ere så højt ansatte i Matriklen for deres Enges Skyld, såsom der er tildels nogle gode baade Mærsk- og Gestenge, hvilke dog er stor Færlighed underkastede formedelst Havflod fra vesten, som i de fleste Åringer kommer i den bedste Højbjergningslid og tager meget Hø bort, som kan være

løsnat, og fordærver Resten, som står og gror. Byg avles kun lidet i disse Sogne, Havre og Boghvede moksen intet. Det er mest af Kreaturers Opræt, de skal have deres Næring og Udgifter. Der falder ogsaa undertiden noget Fiskeri for dem, som bo nær ved Fjorden og Åen, såsom Ørreder, Flynder, Helt, Ål og Skaller, som kan være dem til Hjælp i deres Husholdning, men ikke til at sælge. I forrige Tider har til Lønborggård været et skønt Laksefiskeri, da og de Bønder af andre Godser, som have Enge, der stode til Åen, har undertiden ogsaa kunnet få en Laks, men nu paa 10 å 12 Års Tid har det således aftaget, at det er rart (sjældent) der fanges nogen til Lønborggård, som dog ikke sparer Umage og Omkostninger derpå, end-sige at Bønderne skulde få nogen". Om Fattigvæsenet berettes sammesteds: „Hvert År ved Martini Tider gøres ny Ligning til Sogdenes fattiges Underholdning, ligesom de fattige enten af- eller tiltager; denne Ligning forfatter Præsten med sine 4 Medhjælpere i de fattiges Væsen, som indføres i en dertil for hvert Sogn indrettet, gennemdraget og af Amtmanden forsejlet Protokol. Derefter sammenkalder Amtmanden, Amtsforvalteren og Provsten, som Inspektører i de fattiges Væsen, samtlige Herredspræsterne til en vis Tid og Sted i hvert Herred, da deres Protokoller bliver eftersat og deraf ekstraheret hvert Sogns fattige og hvad dem i Korn og Penge er tillagt, og indført i en for hele Herredet ligeledes indrettet og forsejlet Protokol, som da blive ratificerede og af samtlige de fattiges Inspektører underskrevne. Herredsprotokollen forbliver i Provstens Forvaring. For nærværende Tid (1766) er i Lønborg Sogn 10 fattige, til hvis Underholdning Sognets Beboere give 7 Tdr. 6 Skpr. Rug, 6 Tdr. 5 Skpr. Byg, 1 Rdl. 4 Mk. og 8 Sk. Egvad Sogn har 8 fattige, der nyde

af Beboerne 6 Tdr. 2 Skpr. Rug, 5 Tdr. 4 Skpr. Byg. Foruden disse anførte fattige, som alene ere sådanne, der ere sengeliggende eller ældgamle eller også således vanføre, at de intet kan fortjene, er mange fattige i begge Sogne, der vemodelig sukker over denne bedrøvelige Extraskat, da de knap kan tjene deres fornødne usle Ophold og skal dog give Skat; jeg vil så intet melde om de mangfoldige omløbende Betlere, hvis Tal Extraskatten ikke lidet har formeret, der er Almuen på Landet til større Byrde end nogen tror eller tænker“.

Byer og Gårde.

Kyuling. Navnet skrives i Almindelighed Kjufling, en Stavemåde, som der ingen somhelst Grund er til at bibeholde, da den hverken stemmer med de ældre Skriveformer: Kyflingh, Kyfling, Kyflyng¹⁾ eller Udtalen, der lyder netop som Navnet her er skrevet.

I Byen har været en større Sædegård, hvad man kan slutte af den store årlige Afgift den ydede til Kristjern Pæsz Kapel og Messe i Ribe, nemlig 28 Mk. i Penge, hvorhos Bryden ved Fratrædelsen skulde tilsvare en Besætning, som vurderedes til 40 Mk. i Kvæg og 2 Læster Korn. Kristjern Pæsz † 27de Decbr. 1318, han var Ridder og har maaske beboet Gården, i det mindste skænkede han den til sit Kapel og den deri holdte daglige Messe. År 1300 var Kristjern Pæsz en

¹⁾ Oldemoder S. 81 og 83.

af Erik Menveds Ferlovere for det Lejde, der da gaves Kong Hakon i Norge¹⁾.

Hvorlænge Gården bestod som en større Ejendom vides ikke. Omtrent 1670 nævnes velbårne Frue Birgitte Juel som boende på en Gård i Kyvling, men deraf kan ikke udledes, at Ejendommen endnu var samlet. Birgitte Juel kan næppe være nogen anden end en Datter af Jens Juel til Lindbjerggård, der døde 1636. I Følge Klevenfeldts Stamtavle levede 1748 i Kristianssands Stift en Datter af hende, Elisabeth Ranzau, der da var 81 År gammel og berettede, at hendes Moder blev 99 År og at hendes Morfar ejede Havrholm i Vrejlev Sogn og var Lensherre i Agerhus Len. Birgitte Juel hørte rimeligvis til de Adelspersoner, der forarmedes efter 1660 og henlevede et kummerligt Liv som Indsieder eller Fæster.

1683 bestod Byen af 7 Gårde, $\frac{1}{2}$ Bol og 2 Gadehuse, en af Gårdene var Selvejendom og tilhørte dels Kirsten, Enke efter Præsten Mag. Hans i Andst, dels Sofie Rostrup til Dejbjerglund. Bymarken var delt i 6 Tægter, der brugtes i 3 År og hvilede i 3; Tægternes Navne vare Hulebjergsti, Lunde-, Bjerger-, Kådbøl-, Horsted-, (Husted?) og Kjeltringdige- Tægter, nogle af Agrenes Navne vare Venningagre, Ankulagre, Anbjergvej, Himmesmose. 1718—20 nævnes Lieutenant Frich som Besieder af en Gård i Kyvling. 1687 lod Dr. Bernhardus Omeis i Ribe lyse efter 2 Rønder fra Kyvling, som vare rømte fra hans Gods dersteds. 1720 skødede Kongen noget Jordegods i Kyvling til Amtmand Teilmann på Skrumsager, og 1760 bortsolgte her 4 Gårde fra Grubbesholm.

¹⁾ Oldemoder S. 81 og 83 og Kinch: Ribe 157 og 458, Gården tilhørte endnu Kapitlet 1669 (Kinch: Ribe 573.)

En mindre Gaard, der ligger ind til Egedal Sognd, Skel, hedder Kyvling, Husted.

Bøle. Den 7de April 1298 stiftede Biskop Kristjerner Puggård i Ribe og skænkede blandt andet dertil alle vore Ejendomme i Bøle i Lønborg Sogn¹⁾. I Begyndelsen af det fjortende Århundrede gaves årlig af Jordegods i Bøle 9 Mk. til Jomfru Marias Kapel i Ribe Domkirke²⁾.

1648 havde Jesper Hansen i Bøle kgl. Brev på, at han skulde tage vare på, at ingen fiskede ulovligt i Skjærn Å.

1664 var der 12 Gårde³⁾, som årlig skyldte til Lønborggård: 2 Ørte Byg, 29 Mk. 13 Sk. 1/2 Alb. Penge, 11 Skovsvin, 11 Gæs og 11 Høns, samt 6 Gadehuse, hvis Afgift var 2 Mk. 10 Sk. 2 Alb., 1/2 Daler og et 8 Smør.

På Bøle Agre, på et højt Sted, findes en Kilde, der indtil for få År siden var stensat. Denne Kilde var i Middelalderen hellig, og den ansås for at have lægende Kraft, der tabtes, da en Mand tødde en skabet Helmis i den. Det er denne Kilde, der ovenfor kaldes St. Knuds Kilde.

1683 nævnes blandt Byens Tægter: Kisdal, Bjørnslejsfeld⁴⁾ og Munkebækstægt mellem Lønborg Mark og Bøle By. 1 Gård hedder Tiagre.

¹⁾ Kinch: Ribe S. 124.

²⁾ Oldemoder S. 85.

³⁾ 1683: 1 hel og 20 halve Gårde og 1 Bol samt 4 Gadehuse, hvoraf 2 øde.

⁴⁾ Bjørnsleje, er det ikke et mærkeligt Navn, der tyder på at Bjørne har levet her i en historisk Tid? Hvorledes kan man forklare Navne som Bjørnemose, Bjørnehøvedvang, Bjørnslund, (i Mølt Herred) uden af Dyret Bjørn, medens selvfølgelig en Mængde Stednavne afledes af Mådsnavnet Bjørn. Og dog synes man ikke at ville hjemle Bjørnene Ophold her i Landet uden i den fjerneste Oldtid, (Bricks i hist. Tidskr. 4 Række II 342—45).

Kongensgård. Om denne Gårds Ælde, dens gamle Voldsted og det dertil knyttede kongelige Birk er talt foran. Vi vil nu her samle de Efterretninger der findes om den i Tidens Løb. 1278 var Kong Erik Glipping i Jylland og var her 15. Marts, hvor han udstedte 3 Breve med nærmere Bestemmelser om et påtænkt Giftermål, der dog aldrig blev til noget, mellem den af hans Sønner, der senere blev hans Efterfølger, og en Datter af Hertug Albert af Brunsvig; disse Breve ere daterede »Løneburgh«, og at det er dette Sted og ikke Lundeberg i Fyn, ses af at Kongen så kort efter som den 27de Marts var i Løgumkloster¹⁾). På den Tid rejste kongerne nemlig langsomt, i det de måtte søge deres væsenlige Underhold i det Gæsteri, der rundt om i Landet ydedes dem af Lensmændene. For at komme til Løgumkloster måtte han først gæste Varde Slot, derefter et eller andet »Barfred« i Skadst Herred og Gørding Herred, derefter Ribarhus, så flere Steder i Sønderjylland, så de 11 Dage fra 15. til 27. Marts med Lethed vilde gå med.

Nu nævnes Gården og Birket ikke før end i det 15de Århundrede, da Anders Friis var Lensmand på Lundenæs; han havde Lenet 1472, fik det mulig 1467, og 1483 eller 1484 blev det overdraget til Movrids Nielsen Gyldenstjerne. Der blev nemlig udstædt et kgl. Brev til Hr. Anders Friis, kgl. Majestæts Befalingsmand på Lundenæs, hvorved han fik Fuldmagt til at indløse til sig af værdige Fader, Biskop Peder i Ribe, vort og Kronens Birk, Løneborg Birk, udi forskrevne Lundenæs Len liggende, for 300 Mk. lybsk og det beholde for et brugeligt Pant, indtil det hannem for forskrevne Penge bliver afløst. Dette Brev

¹⁾ Suhm X 711—73. Regesta dipl. Nr. 1259—62.

er dateret 1517 i de 2 Afskrifter hvori det haves¹⁾, men dette er naturligvis urigtigt; dets Tid maa falde før 8de April 1483, da Biskop Peder døde, og hvis Kall Rasmusens Formodning er rigtig, at Anders Friis fik Lundenæs 1467²⁾, sandsynligvis netop dette År, i det m c d l x v i j i Afskriften er forvansket til m d x v i j.

Vi se af dette Brev, at Ribe Bispestol havde haft Birket i Pant, men der kan ikke være Tale om, at det er dette Lønborg Birk, der stadfæstes Bispestolen af Kongen 1468, ti dels havde Bispestolen i dette År ikke længer Birket i Pant, dels er der ikke i den kgl. Stadfæstelse Tale om pantsatte Birker, men om Bispernes og »Kirkens« Birker og dette Birk er det, der hørte til Lønborg Bispegård. Endelig siges Birket at høre til Lundenæs Len, så man må antage at det i Almindelighed havde samme Lensmand som dette og at det nu overdrages Anders Friis, samtidig med at han får Lundenæs, at indløse Lenets Tilbehør. Men da Anders Friis ophørte med at være Lensmand på Lundenæs beholdt han Pantet på Lønborg Birk³⁾. 24de

¹⁾ R. o. a. L. I. 70. IV. 454

²⁾ D. Mag. 3 R. III 252.

³⁾ Dog vedblev Sagesald og andre uvisse Indtægter at høre under Lensmanden på Lundenæs, som det fremgår af følgende Tingsvidne af Lønborg Birketing, hvorved en Fader overdrager Lensmanden at hæve Bøderne for hans Søns Drab: „Alle men thette breff se hieller høre løse hielse wij Jes Bertilssen, tingholder pa Lynbore byrketingh, Tames Fassy aff Wenærgardh, Nis Perssen i Stygh, Jepp Tygissen och Per Juel i Lynbore ewindelich meth gudh och kwndgøre wij meth thette worth obene breff, ath aar efter gutz byrdt m c d l x x i x theud tysdagh nest for sancti Lucii dagh pape et martiris war skicketh for osse och for flere godemen paa forskefne thingh beskeen sven Jacob Wandorp, lofflich beddes, fech, framledde eth fuldt tingeswinde aff viij dandemen, lofflich oppkræffuen aff stocke, so som war Nis Perssen i Stygh, Anders Christiansen, Tygh Perssen, Scromme Grawerssen, Nis Nielssen i Lancker, Iwer Jebssen, Las Jebssen, Laure Lassen, hvilke fornefnde viij dan-

August 1494 overdrog han det nemlig til Kongen: »Jeg Anders Friis, Ridder, kendes med dette mit åbne Brev at have opladet højbårne Fyrste, Kong Hans udi Danmark etc. min kære nådige Herre »Løneborg« Birk og Fiskegård, som jeg i Pant havde, til Vederlag for Smærup Gård (i Hvidbjerg Sogn, Rævs Herred), med mere Gods, hvilket Birk og Fiskegård hans Nåde skal straks have kvit og frit igjen, og kendes jeg mig ingen ydermere Ret eller Pant at have udi forskrevne Birk og Fiskegård efter denne Dag: i nogen Måde og fanget der fuldt Vederlag fore efter min fulde Nøje i alle Måder«. Brevet er dateret Hundsbæk, Bartholomæi Dag 1494').

Her omtales foruden Birket en Fiskegård, der vistnok er af meget gammel Oprindelse, da der allerede i Valdemars Jordebog omtales Laks i Afgift af Lønborg; denne

demen wunne alle samdrrettelich po theris gode tro och retthe sandhe, eth the sowe och hørðhe, at Søwerin Lagissen war innen alle iij stocke pa fornefnde tingh same dag meth syn datter, sønner och flere syne frendher och sleyth och gjordhe hederlich och welbyrdugh man Mauris Nielssen aff Agardh och høffuitzman pa Lundenes suldh myndugh och suldh mechtugh och fuldh eftermael efter hans sønners døth, Bertil Laghe och Torkil Laghe, hwes siele gudh haffue, boedh uth ath kraffue och opp ath bere och orffeydhe ath gere badhe pa ferne sydhe och mørne och i then sagh ath gøre och ladhe ligherwijse som fornefnde Søwerin och alle hans frendher och sleith ther tyl stedhe ware, og haffuer Tørkel Laghe noghen boed hieller penninghe oppe boreth for Bertil Lages døth, tha haffuer han enghen tylstanilse aff meg i nogher madhe. Item wunne och fornefnde men, at fornefnde Søwerin Lagissen keesde fornefnde Mouris Nielssen tyl syn suldh weirier och were. Tyl windisbyrdh tha haffue wij fornefnde men ladhet trucke wor intzeile nethen for thette breff, anno, die ut supra.

(6 Segl ere påtrykte, men utydelige. Orig. på Papir i D. Saml. i Geh. Ark. Nr. 369 C Nr. 15)

1) Brevet findes i Dipl. i Geh. Ark., i Bilag til Rentemesterens Regnsk. 1593 og i Afskrift fra Midten af det 16. Årh i Reg. o. a. L. IV 454 flg., for at vise Anders Skels Adkomst til Smerupgård; han havde nemlig 1506 fået kgl. Brev at indløse døth efter Anders Frises Død.

Fiskegård er atter forskjellig fra Biskoppens, der omtales 1505. Birket har nu fulgt Lundenæs Len, ti i en Fortegnelse fra Frederik I's Tid over hvad Lenene ydede i Kong Hans Tid nævnes: „Lundenæs til Afgift 200 Å og 30 Gylden for Borgeleje, og siden (altså efter 1494) gjordes Regnskab af Lønneborge Birk for al vis Rente og gaves for Gæsteri 21 Å “¹⁾.

Under Fredrik I havde Predbjørn Podebusk både Lundenæs og Riberhus Len²⁾, hvilket sidste 1535 eller først i 1536 overdroges til den berømte Johan Rantzau³⁾; hans Regnskab for Riberhus, der tillige indbefatter det inddragne Bøndergods i Stttet som havde tilhørt Biskoppen og flere Klostere, er endnu til for 1537); deri omtales (gl. Majestæts Birk i Lønborg Sogn) og nævnes Villum Jensen i Kongensgård, der ydede 1 Td. Smør, 500 Hvilling, og desuden 5 andre Gårde, men da der ikke er nogen Jordebog, får man her ingen fuldstændig Klarhed over Birkets Størrelse. Dette ses derimod af det Forleingsbrev af 1540, hvorved Hr. Peder Ebbesen, Lensmand på Lundenæs, fik Brev på Lønborg Birk⁴⁾. I Følge dette fik han for 1000 Gylden udlybsk Mønt „Pant i Lønborg Birk liggendes 13 Gårde i Lønborg By, den første Gård Villum Jensen ibor skylder 1 Td. Smør 500 Hvilling“ o. s. v.

¹⁾ Ny D. Mag. VI. 318. At dette var Tilfældet 1511 ses af D. Mag. 4 Ræk. II. 157.

²⁾ Ny D. Mag. VI. 281.

³⁾ Kinch: Ribe 492.

⁴⁾ D. Saml. i Geh. Ark. 565 a Nr. 10

⁵⁾ Grunden til at det findes her må være, at Øster og Nørre Herreder 1537 lagdes under Riberhus (Reg. o. a. L. III 575.)

⁶⁾ Reg. o. a. L. III 662. Han havde 1529 faaet Lundenæs i Len (J. Saml. IV 49) og døde 1548.

(at det var Kongensgård ses foran og deraf ses, at denne Gård hørte til Lønborg By, ikke til Lavstrup), desuden 10 Gårde i Bøle, 1 i Varrisbøl, 3 i „Kylling“, 1 i Skjærn. Fredag efter Marie Magdalene 1546 fik han Pantet forhøjet med 500 Daler.

Hans Enke Ingeborg Gjordsdatter gav 1549 Kongen Tilståelse for, at denne havde indløst Lundenæs Slot og Len med Lønborg Birk for den Sum de var pantsatte for¹⁾.

25. Marts 1549 fik Jørgen Kremon, der da havde Lønborggård i Pant, Brev på de Bønder og Tjenere, som bygge og bo over alt Lønborg Birk, og fra den Tid af vedblev Birket at følge Lønborggård²⁾. 1552 nævnes i en Lensfortegnelse: „Jørgen Rantzau af Lønborggård, Lønborg Birk og hans andre Len“³⁾.

Derved knyttedes Birket til Lønborggård og det dertil hørende Vostrup Birk og dets Betydning taber sig, om de 2 Birk end så sent som 1664 endnu bestemt adskilles. 1664 opføres Kongensgård med den betydelige Afgift af 1 Td. Smør og $\frac{1}{2}$ Tusinde Hvilling ligesom 1537, men den var da øde, ti i Synsforretningerne til Matriklen 1683 nævnes under Lønborg By „en Gård kaldes Kongsgård, samme øde Gård berettes at være ruineret og nedbrudt i forrige Krig 1658, og siden den Tid har Jorden været i Brug under Lønborg Hovedgård“. Dette sidste er dog mindre rigtigt, ti endnu 1664 dreves Jorderne af 4 Bønder, men kort efter må i det mindste Størstedelen af disse være inddragne under Lønborggård. Endnu bruges en Del af Jorderne

¹⁾ Samlingen „Tingsvidner“ Nr. 58 i Geh. Ark.

²⁾ D. Mag. 4 Ræk. IV. 97

³⁾ Tegnelser over alle Lande IV.

under Lønborggård og Gården må vel nærmest nu betragtes som en Parcel af denne. 1683 sagdes Kongensgård at have Agre paa Bøle og Lavstrup Mark, og at dens Mark strakte sig til Kirken og Byen og var ikke i Fællig med Lønborg Bymark. Endnu grænse dens Jorder til Kirken.

Lønborg. I 1664 var der foruden Præstegården og Degneboligen 11 Gårde og 11 Gadehuse (1683: 11 Gårde, 1 Bol, 7 Gadehuse) i Byen, der årlig skyldte til Lønborggård: 40 Mk. 3 Sk. 2 Alb., 10 Skovsvin, 10 Gæs og 10 Høns foruden 10 Får og 20 Lam i Forening med Bøle. 1664 hed en Gård »Frøemoes«, men dette Navn er nu forsvundet. 1665 boede Jep Jensen »Foged og Tingholder« til Lønborg Birk i Byen.

Lavstrup. 1534 tog »fornemme Mand« Nis Mikelsen i Lavstrup et Tingsvidne angående Lønborg Birkeskel (se foran, S. 5). 1664 var der 4 større og 1 mindre Gård samt 2 Gadehuse i Byen, som årlig ydede 17½ Ørte Byg, 15 Mk. 5 Sk. 1 Alb., 4 Skovsvin, 4 Fødenød, 4 Gæs, 8 Høns og 4 Skovvogne til Lønborggård.

1683 hed en Mark Teglgårdsfald. I Byen ligge Gårdene Husted og Nedergård.

Vostrup. En Plet Agre i Byen kaldes Tingagre, formodenlig har her været Tingsted for Lønborggårds Birketing, sålænge det holdtes under åben Himmel. Et Stykke Eng hedder »Thormose«. 1664 var her 20 Ejendomme, som skyldte årlig til Lønborggård: 27½ Ørte Byg, 51 Mk. 10 Sk. 2 Alb., 13 Skovsvin, 13 Fødenød, 13 Gæs, 26 Høns, 3 Skovvogne og 10 do. hvert 4de År; desuden udrededes af 11 Gadehuse i Byen 11 Mk. 10 Sk. 2 Alb. og endelig af Byen i Forening med Lavstrup, Firkbæk, Styg og Møgelgård „7 Får kaldes Bedfår“. 1683 var her 4 hele, 8

halve Gårde, 5 Bol, 10 Gadehuse. Af Byens 7 Tægter mærkes Tingagertægt, Ørmeltægt og Østtoftægt.

I den næst vestligste Gård i Byen gemmes en Kårde, som en fjendtlig Rytter i det 17de Århundrede har efterladt. Der holdes endnu Vide eller Grandestævne i Byen.

Firbæk. Navnet er fremstaaet af de 4 Småbække, som gennemstrømme Byens Jorder; det er derfor urigtigt, når det nu skrives Fjerbæk, der heller ikke stemmer med Udtalen.

1664 var her 1 Gård, 2 Huse med Jord og 1 Gadehus, som ydede til Lønborggård: 2 Ørte 10 Skpr. Byg, 11 Mk. 5 Sk. 1 Alb., 1 Skovsvin, 1 Skovvogn, 1 Fødenød, 1 Gås og 2 Høns. 1683 siges, at Styg og Firbæk havde deres meste Jord i Vostrup Mark, de er altså udflyttede derfra.

Møgelgård. Heraf gaves 1664 til Lønborggård 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 4 Mk., 1 Skovsvin, 1 Fødenød. 1683 kunde den græsse 12 Høveder.

Sandemandsbreve og Dokumenter angående den vestlige og sydlige Del af Sognet gemtes tidligere her, hvilket fremgår af et Tingsvidne, hvorefter Terben Lavrsen af Møgelgård 1693 vidner, at han »før den sidste Svenske- og Ufreds- Tid har haft og læst Breve og Tingsvidner« om Sten, der skulle være »rette Skelsten mellem Lønborg Birk og Nørre Herred . . . ud til Stranden«. Han mener at Sandemandsbrevet er brændt i Ufredstiden, »såsom der imidlertid har været Ildebrand på de Steder, som samme Brev har været«.

Styg. Var 1664 1 Gård, men med 2 Beboere, hvoraf der skyldtes årlig til Lønborggård 17 Mk. 5 Sk. 2 Alb., 1 Skovsvin, 1 Fødenød.

Varrisbøl. Var 1664 en ubetydelig Ejendom, hvis årlige Afgift til Lønborggård udgjorde 4 Mk. og 1 Skov-

svin. 1683 kunde der dog græsses 24 Høveder. 1787 boede Niels Juel her; måske var han i Slægt med den under Kyvling nævnte Fru Birgitte Juel. Efter de Faddere at dømme, som han havde til sin Søns Døb, synes han at have været udenfor Bondestanden.

Mejnersminde, almindelig kaldet Galgebjerg, et Sted på Præstegårdens Hede, opført af Præsten Mejner.

Skaven („e Skavv“); en lille By langs med Fjorden, opstået ved Udflytning i den allernyeste Tid.

Stenbjerg, et nyt Sted paa Lønborg Hede.

Lønborggård.

Biskop Kristjern i Ribe stiftede 1298 den såkaldte Puggaard i Ribe, der skulde yde en Understøttelse til 20 fattige Skolebørn; blandt dens Gods, som han havde erhvervet til Bispestolen i sin Embedstid¹⁾, nævnes alt hans Gods i Bøle i Lønborg Sogn²⁾. Som Biskoppen selv udsiger i Stiftelsesbrevet, forbeholdt han sig Ret til at ombytte dette Gods med andet, der var ligeså godt og bedre. Derfor finde vi også den Oplysning kort efter, at Biskoppen i Stedet gav en Otting Jord i Gesing, Skærbæk Sogn³⁾. Godset i Bøle er altså vedblevet at være Biskoppens; dette er det første Spor til, at Bispestolen ejede Gods i Sognet. Når den derimod blev Ejer af den nuværende Lønborggård, vides ikke; det er sandsynligt, at denne egenlig er anlagt på Vostrup Bymark, da Birket sædvanligt kaldes Vostrup Birk og da det gamle Lønborg Birk, der omfattede hele

¹⁾ Der står patrimonium, hvilket ellers betyder Fædrearv, men her må betyde Bispestolens Ejendom. Patronatsretten til Henne Kirke, der også nævnes her, var fra ældre Tid Bispestolens.

²⁾ Ripæ Cimb. 467.

³⁾ Oldemoder 85.

Byen Lønborg, vistnok ikke i gammel Tid er skilt ad. I den Bandbulle, der udstædtes 1350 mod Ridder Lage Rød og, hans Medskyldige, der nærmere omtales under Tarm, og hvori nævnes Gods, som han havde plyndret her på Egnen, nævnes, at han i Biskop Jakobs Tid (altså før 1345) havde brændt og plyndret Ribe Kirkes Gods i Osthorp; dette er formodentlig Vostrup og den tilhørende Lønborg Bispegård¹⁾. År 1468 fik Biskoppen kgl. Stadfæstelse på Bispestolens Birker²⁾ og deriblandt nævnes Lønborg Birk, det vil sige det Gods, der henlå omkring Lønborg Bispegård og som her kaldes Lønborg Birk, medens dets egentlige Navn ellers var Vostrup Birk.

På Bispegården holdt Biskopperne Lensmænd, og i Slutningen af det 15de Århundrede nævnes Fru Johanne Juel i Lønborg, en Søster til Biskop Hartvig Juel³⁾. Hun var gift med Kristen Stenfeld til Bækmark. 1533 var Væbneren Kristen Fassy Foged her. Ved Reformatio-

¹⁾ Åstrup i Gørding Herred er for langt fjærnet fra det øvrige Gods, snarere kunde tænkes på Åstrup i Velling Sogn, men det rimeligste er dog Vostrup (Åstrup skreves på den Tid Asthorp), hvor vi bestemt ved, at Biskoppen havde Gods.

²⁾ trykt flere Stæder, f. E. Kinchs Ribe 366, O. Nielsens Vester Horne Herred 42—43. Det er ikke rimeligt, at disse Birker først ere oprettede ved dette Brev, i det de forudsættes bestående, men det er kun en kgl. Stadfæstelse.

³⁾ Iver Juels Familieoptegnelser i D. Saml. I 49. I Klevenfeldts Samlinger nævnes en Trætte mellem Fru Buol'e til Hvirzkjær om Penning og Løsøre efter Erik Sten, Fru Johannes Søn i Lønborg, men hans Arvinger svarede, at han var i Fled med sin Moder, og hun arvede alt efter ham; dette Brev er udateret, men i et andet Brev af 7de April 1484 overdrog Erik og Henrik Sten, Væbnere, og Karine Klavsdatter, Kristiern Stens Enke, til Kong Hans alt det Sagefaldsmål og Tiltale, som er tilfalden Kristjern Sten for det Fængsel, som Biskop Jens i Århus havde hans Fæder i (Dipl. i Geh. Ark.) Her efter synes det at K. Stenfelds Børn havde Stamnavnet Sten. 1476 og 1492 nævnes Bendit Jensdatter, Stenfelds Efterlevende skø, der havde Sønerne Kristjern og Jes Sten.

nen inddroges Gården under Kronen. Iver Juel fortæller, at han 1537 fik Lønborg i Forlening og havde den i tre År, hvilket den mægtige Johan Rantzau synes at have skaffet ham¹⁾). I Joh. Rantzaus Regnskab for Riberhus fra 1537 hedder det, at Korntienden af Vostrup Birk kom til „Gården“, nemlig Lønborg Bispegård, men ellers omtales den ikke der. Da var Gården vistnok i en mådelig Forfatning, da det fortælles, at Lundenæs og Lønborg Bispegårde plyndredes af Bønderne under Skipper Herman 1534 i Grevens Fejde²⁾). Men i Slutningen af Året drog Johan Rantzau ind i Jylland og underkuede i kort Tid Opstanden. Om dette Tog fortæller han selv i et Brev af 5 Jan. 1535: „Fra Kolding drog jeg til Varde, hvor der havde samlet sig en Bondeskare paa en 400 Mand. Da de hørte, at jeg var kommen, flygtede de bort og undkom med Nød og Neppe. Derpå drog jeg med Landsknægtene og de to Fænneker, som Hertug Kristjern havde givet mig med, til en Bro, som hedder Skjærn Å, 8 Mil fra Varde, dog lå jeg en Nat undervejs; på samme Bro havde mange Bønder samlet sig og afkastet Broen og jeg havde ikke kunnet komme over de første 4, 5 Mil og så skulde Knægtene i disse Vinterdage på 3 eller 4 Steder have vadet lige til Beltestedet. Derfor stormede jeg med Krigsfolkene op på Broen, hvor mange Bønder havde samlet sig og der skød vi på hinanden, dog ængstedes de så hårdt af vort Håndskyts, at de veg bort fra Broen, og da gjorde vi Broen istand; da de så det flygtede de³⁾“. På denne Måde er

¹⁾ D. Saml. I 55.

²⁾ Hvitfeld, Christian III S. 80. Paludan-Müller: Grevens Fejde I 260.

³⁾ Pal.-Müller: Grevens Fejde II 468—69.

Lønborg Bispegård igen kommen ud af Bøndernes Magt. Biskopperne har vist af og til opholdt sig på Gården, om der end nu kun kendes et Brev, udstædt 1526, der er dateret herfra. Indtægten regnedes til omtrent 460 Mk. dansk¹⁾.

Da Gården ligger ved den store Skjærn Å, skulde man tro, at Bispestolen havde store Indtægter af Fiskeriet, men det var dog ikke Tilfældet, da dette alene tilhørte Kronen. Formodenlig har der dog været nogen Tvist derom, men et Brev, udstædt af Biskop Iver Munk 1505, viser, at Retten kun var af Kongens Nåde. I dette Brev hedder det nemlig, at Biskoppen er kommen overens med Kong Hans, at han og hans Efterkommere „ej skulle lade fiske eller opbygge nogen Fiskegårde eller lade sætte Garn inellem Kronens Fiskegård til Lundenæs og Fjorden i Skjærn Å eller i noget af de Høllesteder, som ligge nedenfor Lønborg Biskopsgård. Dog har kgl. Majestæt undt ham på Kirkens Vegne at må opbygge en Fiskegård på Kronens Grund næst ovenfor Lundenæs Fiskegård²⁾“.

Først længe efter at Lønborg Birk var kommet til Lønborggård fik denne Fiskerettigheden, hvilken Kongen vedblev at beholde til Lundenæs. Da Lønborggård 1536 kom i Kronens Besiddelse ejede denne altså Jorderne på begge Sider af Strømmen, nemlig Lundenæs på nordre og Lønborggård på søndre Side. Beboerne af Tarm By og Lønborg Sogn have imidlertid ikke villet agte Kongens Eneret til Laksefiskeriet, og Lensmændene på Lundenæs have derfor tidt haft navnlig Tarmboerne under Tiltale for at have øvet ulovligt Fiskeri »paa Kongens fri Fiskeri« — ligesom der har været en Fiskeriopsynsmand, — således

¹⁾ Kinch : Ribe 604.

²⁾ Ældste danske Arkivregistraturer III 234.

vidnes 1652, at flere fra Tarm i de tre sidste Lensmænds Tid ere tiltalte og straffede for ulovligt Fiskeri, og i et senere Tingsvidne af 11. Avg. 1665 hedder det, at »i tidligere Tider er mange derover (Fiskeri i Skjærn Å) bleven skudt og beskadiget og med Fængsel og anden Straffældighed derover kommen i Skade«. At „mange“ skulde være blevne skudte er dog vistnok Overdrivelse i høj Grad; der nævnes nemlig kun 1 Mand fra Tarm, hvem dette overgik, og han blev endda kun ramt i Benet af Skrивeren på Lundenæs, Kristen Nielsen.

Ved Skøde af 17. April 1661 solte Kong Frederik den III „vort Slot og Gård Lundenæs“ til Brødrene v. Ueffelen, hvormed fulgte „woris Laxefischendes vdi forskrefne Lehn, huor aff os tilforn pleyer at giøris Regnskab“, og 14. Juni 1664 fik Rentemester Müller et Skøde „udgivet til Arv og Ejendom, såvidt Lønborggårds Fiskeri sig egenlig belanger; og som Lønborggård tilforn haver svaret under Lundenæs Amt og vi os Lønborggårds Fiskeri ved bemeldte Lundenæs Amt tiltorn nådigst selv haver tilholdt, da som vi Lundenæs udi lige Måder haver ladet udlægge, ska' nu herefter Fiskeriet følge enhver Ejermand, såvidt enhver Gård og Godses Grund og Fortog strækker, al Tvist i så Måder at forekomme“. Al Tvist blev dog ikke „forekommen“ derved, ti neppe havde Amtmand Henrik Müller, hvem Rentemester M. overdrog Fiskeretten for Lønborggårds Vedkommende, i Henhold hertil ladet lyse Forbud mod at fiske i Skjærn Å uden hans Minde, før han blev sagsøgt af Inspektøren over Lundenæs, Kaptainlieutenant Augustinus Kreidel. Sagen gik til Højesteret, der afsagde Dom 26. Juli 1667, og Müller vandt i alle 3 Instanser.

1694 udstødte Ejerne af Lundenæs og Lønborggård et Forbud mod at fiske i Skjærn Å; det har formodentlig

ikke hjulpet, ti 1699 fik Lundenæs en Dom for, at Tarmboerne vare uberettigede til Laksefiskeriet, skjønt det synes, som om Bønderne oprindeligt må have været berettigede til Fiskeriet, i det mindste skulde flere bl. a. yde en Laks i Landgilde, og det er lidet rimeligt, der vilde være blevet pålagt dem denne Ydelse, hvis de ikke selv kunde og måtte fiske Laksen.

Det varede dog ikke længe, før der atter blev Strid om Fiskeriet, men nu besluttede man at få Sagen endelig afgjort, og ved kgl. Befaling af 1. Avg. 1729 nedsattes en Kommission af Stiftamtmand i Ribe, Gabell til Bramminge, og Amtmand Serup til Hald med det Hverv at tage Sagen under Paakendelse. Her stode Lønborggårds og Lundenæs's Ejere sammen mod Amtmand Kr. Teilmann til Skrumsager, Kaptajn Jakob Tommerup til Grubbesholm, Peder Madsen Lillelund af Rybjerg og Lars Rindom af Ringkjøbing, der alle havde ladet fiske Laks og Ørreder i Fjorden. For Kommissionen indstævnedes endvidere Bønderne i Tarm og Kyvling for Fiskeri i Åen med deres Husbonder: Baron Juel til Ryssensten, Biskop Thura i Ribe, Stiftsprovst Serup i Ribe, Hospitalsforstander C. T. Hansen i Ribe, Major Sehesteds Enke til Rydhave, Steffen Ehrenfeldt til Endrupholm, Madame Birgitte Katrine, »sa ig Jakob Knudsens Efterleverske« på Østergård, og Niels Bygum til Viumgård. Efter flere Møder afsagdes d. 27 September 1731 på Korstødregård i Ribe følgende Dom: „Det sædvanlige og almindelige Fiskeri i Fjorden efter Flynder og andre Slags Fisk uden for de faste Lande i det øvrige at være enhver uformet at benytte sig, når ingen til Laksefangsten indrettede Garn sættes inden de Steder at hindre Laksenes Indgang og Skred fra Nymandsgab igennem Skjærn Å, Åen langs forbi Laksegårdene, helst og fornemlig på den Årsens

Tid og de Måneder, når Laksens Tid er at søge Fjorden ind ad til Skjærn Å«. Modparterne pålægges der desuden Sagens Omkostninger med 400 Rd. At det ikke var nogen Ubetydelighed, hvorom det drejede sig, ser man deraf, at Indtægten af Laksegården til Lønborggård havde en Gennemsnitsværdi af 178 Rd. 60 Sk. for Årene 1720—29, og for Lundenæs var den i Almindelighed større, men her haves kun Oplysning for Året 1728, da Indtægten var 88 Thlr. 21 Lbs¹). Der fiskes dog nu Laks og Ørreder både i Fjorden og i Åen, og dette har fundet Sted i mange År.

Som vi har set beretter Iver Juel, at han har fået Lønborggård 1537 og har haft den i 3 År; derved må dog vistnok forstås, at han havde den Årene 1537, 1538 og 1539, ti i dette sidste År må den være pantsat. Der er nemlig endnu opbevaret en Konzept²), i Følge hvilken Kongen pantsætter til Henrik Rantzau til Nigenhus, vor Mand og Tjener og Embedsmand på Riberhus, for 1000 Joakimsdaler, hver regnet til 31 lybske Skilling, »vor og Kronens Gård Lønneborg med de tvende Birker Lønneborg Birk og Vorstrup Birk til samme Gård liggendes og Stavning By, som han nu selv udi Være har»; han skal give årlig deraf 50 rinske Gyl- den i Guld og tjene os deraf med 4 gerystede Heste med Glavind til Lands og udgøre 4 gode væragtige Karle til Skibs, når Behov gøres, gøre Regnskab for Sagefald, Gård- fæstning og give det halve til Kronen, holde Gården ved god Bygning og Hævd og Bønderne med Lov, Skel og

¹) Denne Fremstilling er hovedsagelig hentet fra Kommissionsdommen, der fylder 830 Ark., og det er anset rettest at give den samlet. Ved Skjærn Å forstås ikke alene selve Åløbet, men også det Dyb, der fra Amundingen strækker sig tværs over Fjorden, nord om Tipperne til Nymindegab.

²) Danske Saml. i Geh. Arkivet 83.

Ret, frede Jagten og ej skyde eller skyde lade eller ellers udi nogen Måde slå eller ødelægge Adelvildt eller andet stort Vildt¹⁾. Fra hans Tid er der en anden også udate-ret Opgivelse af hans Indtægt og Udgift af Lønborg²⁾. Indtægten var: Rug 9 $\frac{1}{2}$ Ørte, Mel 40 Td., Byg 4 Læst, Skovsvin 34, Gæs 16, Høns 32, Smør 4 $\frac{1}{2}$ Td., Honning 1 Td., Sild 1 Td., Hvilling 1 Td., Torsk 1 Td., 1 Laks og 2 Torsk, Salt 1 Td., Skovvogne 24 $\frac{1}{2}$, rede Penge 106 $\frac{1}{2}$ Mk. 4 Sk. dansk, Får 5, Gæsteri 137 Heste, foruden dem af Tarm Biskopgård. Hans Afgift var 100 rinske Gylden, Tjeneste 4 gerust Heste til Lands eller 4 væragtige Karle til Skibs, halv Sagefald og halv Gårdfæstning. Om hans Livsforhold henvises til J. Grundtvigs Oplysning i Danske Magazin fjerde Række III 272.

Han har ikke haft Lenet længer end 1 År, ti Søndagen efter Bartholemæi Dag 1540 fik Jørgen Kremon, (også kaldet Cramon og Kremen), der havde 6000 Mk. lybsk og 360 Mk. i Rente tilgode hos Kongen, Lønborggård med dens rette Tilliggende i Pant for de 5000 Mk. og de 300 Mk. i Rente, »som os elskelige Henrik Rantzau, Embedsmand på Gottorp, Lønborggård og Godsens rette Tilliggende nu udi Være har«, at tiltræde til Mikkelsdag; sit øvrige Tilgodehavende skulde han have til Mikkelsdag 1541³⁾. Lønborg

¹⁾ Brevets Datering ses af, at H. Rantzau kaldes Lensmand på Riberhus, og dette var han ikke før 1539, og på den anden Side ses af det følgende Pantebrev på Lønborggård at han ikke havde den længer end til 1540. 1544 fik han, der da kaldes Embedsmand på Gottorp, kgl. Brev, at der fattedes ham 1 Sk. lybsk på hver Daler af den Sum, han havde haft Lønborg i Pant for, og da hans Pantebrev indeholder, at Daleren skal indeholde 31 Sk., så skulde han have denne Rest udbetalt; desuden efterlades der ham de 100 Gylden eller Daler som han stod tilbage med af den årlige Afgift af Lønborggård. (D Saml. 581 b— 3)

²⁾ D. Saml. 88.

³⁾ Register over Lenene 1547 i Geh. Ark.

Birk har han dog ikke straks fået med, ti det fik Peder Ebbesen.

Han hørte formodenlig til den meklenborgske Adelsøt Cramohn, deltog i Krigen mod Kristian III, blev fangen 1535¹⁾ og har da formodenlig foretrukket at blive her i Landet. I et Dokument af 1550 hedder det, at han havde været »Bey dem Amte in Flensburg«²⁾.

1549 er der Tale om nogle Ædelstene og Guldringe, som Jørgen Kremon havde købt til Kongen af en Borger i Antwerpen³⁾. Under Frederik II's Krig med Sverrig blev han efter Elfsborgs Indtagelse 4. Septbr. 1563 sat til Slots-herre der, men det ses, at han ikke var det mere 20. April 1565⁴⁾. At han 1551 kaldes kgl. Køgemester er vistnok en Forveksling med Jørgen Rantzau, men mærkeligt nok forveksles de oftere, se Anmærkning 1 og 2 S. 28.

1542 gæstede Kong Kristian III Lønborrgård, hvor Henrik Rantzau holdt ham en Nat, som en af de Byrder, der påhvilede ham som Lensmand på Riberhus.

1551 fik Kongens Køgemester Jørgen Rantzau Lønborrgård med Gods og Birk i Pant på Livstid for 6000 Mk. lybsk og 1600 Mk. dansk; efter hans Død skulde hans Arvinger fratræde Lenet, når Pantesummen blev dem udbetalt⁵⁾. 1551 fik han kgl. Brev om fra Fru Ide Thomasdatters Arvinger for 1600 Mk. at indløse 4 Gårde i Lydum Sogn, hvoraf 1 siges at ligge „på Lynderige“, 5 Gårde i

¹⁾ Krag og Stephanus I 96.

²⁾ Vosses Excerpter i Geh. Ark. Han har ellers været Lensmand over Flensborg Len, hvilket han vel har haft i Pant.

³⁾ D. Mag. 4 R. IV 89.

⁴⁾ Rørdams Monumenta II 264. 308.

⁵⁾ Vosses Excerpter i Geh. Ark. har urigtig 1541, men Orig. 1551,

Kvong Sogn, 2 Gårdé i Bork og 4 Gårde i Strellev Sogn¹). Han nævnes som Ejer af Kjærgård, hvilket må være den i Strellev Sogn, der siden ejedes af hans Datterdatter Ellen Vind. 1563 var han Proviantmester ved Hoffanen og Lensmand på Elfsborg²).

Hans Enke Ellen Bang fik 1564 Pantet på Lønborggård forhøjet med 1100 Daler og 28. April 1567 med 2000 Daler.

28. Oktober 1568 fik Ernst Rekenberg Tilladelse til at indløse Lønborggård fra Fru Eline Bang³). Dette har imidlertid stødt på Vanskeligheder og han har kun kunnet opnå sit Øjemed ved at ægte hende. 6te Maj 1570 udstædtes nemlig et kgl. Brev, „at efterdi Ernst von Rekenberg har for os berettet, at han er tilsinds at bosætte sig her udi Riget og at lade tale om os elskelige Fru Elne Bang, Jørgen Rantzaus Efterleverske, hende at må bekomme til sin Ægtehustru, da, dersom samme Giftermål går for sig, have vi af vor synderlig Gunst og Nåde undt og tilladt, at forskrevne Ernst v. Rekenberg må have, nyde, bruge og beholde vor og Kronens Gård Lønborggård med Bønder og Tjenere og al sin Rente og rette Tilliggelse, som forskrevne Fru Elne Bang nu hertil udi Være har, uafløst udi 8 samfulde År⁴). Dette er ej heller blevet til noget, ti ikke

¹) Register over alle Lande V. 111—12. I Tegnelser over alle Lande III 267 af 1551 er det Jørgen Kremon, der her kaldes kgl. Køgemester, som skulde indløse dette Gods, men af Teg. o. a. L. IV 194 ses, at det virkelig var Rantzau

²) Mere om ham findes i J. Grundtvigs Meddelelse i D. Mæg. 4 R. III 46—47. Jfr. dog hvad ovenfor er omtalt om Forveksling med Jørgen Kremon, der 1563 ogsaa var Hovedsmand paa Elfsborg.

³) Reg. o. a. L. X. 28.

⁴) Teg. o. a. L. XI 88.

mere end et År efter overdroges Pantet til en anden. Hun var Datter af Palle Bang til Hennegård og havde en Datter, Margrete Rantzau, gift med Kristen Vind til Endrupholm.

Ernst Rekenberg hører formodenlig ikke til den danske Æt af dette Navn, der kom ind med Erik af Pommern, men var vistnok en Udlænding.

29. Maj 1571 fik Kiøne Quitzau for 6000 Mk. lybsk, 1600 Mk. dansk og 2000 Daler i Pant Lønborggård og Gods, Lønborg Birk og det Gods, som Jørgen Rantzau 1551 havde fået i Pant, „eftersom os elskelige Fru Elline Bang, Jørgen Rantzaus Efterleverske sidst i Være havde“. Hun var altså ikke da død, men Pantet var indløst fra hende. Quitzau havde 1573 Hassens Birk i Pant¹⁾. Han findes ikke på Stamtavlen hos Klevenfeld, men det nævnes i Eiler Brokkenhuses Kalenderoptegnelser, at han er begravet i Jørgen Rosenkrandses Kirke ved Rosenholm 28. April 1597.

18. Juli 1578 fik Godske Alefeldt, Kongens Hofsinde, det samme Pant som Kiøne Quitzau for 6000 Mk. lybsk, 2000 gamle Daler og 516¹/₂ Daler 10 Sk. 2 Alb. Han var en holstensk Adelsmand fra Emkendorf, og af et Brev fra 1587 ses, at han nogen Tid forud var bleven gift med Margrete Rantzau, Enke efter Johan Alefeldt til Søgård²⁾.

Godske Alefeldt havde Lønborggård i 26 År, men 1604 skødede Kristoffer Gersdorf, med sin Hustru Else Munks Samtykke til Kongen »uden Betaling« deres Gård Thåberup (Tovstrup) i Haderslevhus Len med tilliggende Gods, og til Gengæld forlenedes de 19. Decbr. 1604 med Lønborg

¹⁾ J. Grundtvig: Meddelelser fra Rentekammer Arkivet 1872S. 25.

²⁾ Vosses Exc.

Bispegård, som Gersdorf havde indløst fra Alefeld for 3000 Daler, på Livstid uden Afgift, dog skulde de holde 2 rustede Heste deraf. Jordebogens Indtægt angaves til 530 Daler¹⁾. Gersdorf synes at have været en stræng Herre, ti 29. Febr. 1632 fik Lensmanden på Riberhus kgl. Brev at undersøge hans Forhold til Kristen Lassen, der før bode i Lønborg, og var kommen i stor Trætte med ham, hvorfor han var bleven Vold oversvoren og dømt fredløs af den Grund, at han ikke havde kunnet møde og svare for sig på Landstinget; Gersdorf havde derefter ladet ham fængsle og føre til Fredriksborg at arbejde i Jærn²⁾.

Kasper Kristoffer Gersdorf var Kongens Hofjunker 1600 — 02, men var ikke Køgemester, som Hofman (Danske Adelsmænd I 51) vil. Hans Fader indvandrede i Danmark, hans Søn var den bekendte Rigshovmester Joakim Gersdorf; han døde 1632 og hans Enke har formodenlig beholdt Lenet efter ham.

Istedendfor at Gården hidtil havde været et Len blev den nu udforpagtet, hvilket gjorde Godsets Forhold noget anderledes, som vi vil få at se. 9. Febr. 1635 fik Lensmanden på Lundenæs kgl. Brev, at da Kongen var tilsinds at forpagte Lønborg Bispegård til Hartvig Saxe, skulde han taxere den og indsende dens Jordebog³⁾. 2. Maj fik Saxe kgl. Brev derpå på følgende Betingelser⁴⁾: han skulde give 952 Rd. 1 Sk. 1 Hvid om Året i Afgift, at levere til Philippi Jacobi (1. Maj), gøre Lensmanden på Lundenæs Regnskab for de uvisse Indkomster (nemlig af

¹⁾ J. Reg. VI 273, D. Mag. V 158. Grundtvig: Meddel. fra Rentek. Ark. 1872 S. 75.

²⁾ J. Teg. VIII, 381.

³⁾ J. Teg. IX 161.

⁴⁾ J. Teg. IX 200, J. Reg. IX 126.

Bøndernes Bøder ved Birketinget); han måtte have frit Fiskeri ved Stranden og Åen og Tørveskær, som hidtildags sket er. Bønderne skulde pløje, så og gøre alt Arbejde til Gården, gøre 4 Ægter om Året og føre Kornet til nærmeste Købstad. Forpagtningen gjaldt kun et År ad Gangen. Det Tilsyn, som Lensmanden skulde føre dermed, fik han 5. Septb. på sin Forespørsel nærmere Oplysning om, at han nemlig skulde påse, at Bønderne ikke forurettedes, hvorimod Saxe skulde udføre Bøndernes Trætter og gøre ham Regnskab for Sagefaldet; Fiskeriet skulde han nyde som sin Formand¹).

Bønderne vare imidlertid ikke vante til sådant Arbejde, som nu her pålagdes dem, og en Del af dem vægrede sig ved at drive Lønborggårds Jorder, hvorfor Lensmanden 11. Maj 1636 fik Brev om alvorlig at holde dem dertil og ellers tiltale og straffe dem²), og 12. Decbr. fik H. Saxe Brev om at tiltale dem ved Retten og give deres Bøder til Lensmanden³). Endnu 1. Maj 1638 fik Henrik Lange og Iver Vind kgl. Brev om at undersøge Sagen, da Bønderne påstode, at de ikke tilforn havde gjort Arbejde⁴). Hvad Enden herpå blev kendes ikke, men formodenlig ere Bønderne kendte forpligtede til Hoveri, da der ikke skete nogen Nedsættelse i Hartvig Saxes Afgift; derimod fik han 15. Marts 1639 Forpagtning paa 15 År⁵).

Gersdorf havde i sin Tid bortfæstet fra Lønborggård en Eng kaldet Sjelholm, der ligger ved Sjelholm Sø lidt

¹) J. Teg. IX 228.

²) J. Teg. IX 311.

³) J. Teg. IX 381.

⁴) J. Teg. IX 519.

⁵) J. Reg. IX 349.

nordvest for Lønborggård, og nogle Stykker Agerjord, som efter H. Saxes Udsagn af Arilds Tid havde været brugt under Gården, hvorfor han 27 Maj 1637 fik Tilladelse til at få dem igen, imod at give Indfæstningen tilbage¹⁾. Han opførte en ny Lade til Gården på 15 Gulv og fik ved kgl. Brev af 5. Marts 1641 Tilladelse til at få Pengene derfor udbetalte af sin Eftermand²⁾. Under det svenske Indfald 1645 led Gården meget, ti H. Saxe androg, hvorledes Avlingen forleden År, da Svenskerne var der i Landet, var bleven forsømt, „så man ikke udi langsommelig Tid skal kunne komme til fuld Avling og Sæd som tilforn, at Bygningen er bleven ganske forødt og ruineret og endelig skal behøves at forfærdiges“, hvorfor der, efterat en Synsforretning var afholdt, 28. Maj 1647 efterlodes ham den halve Afgift for 1645 og den tredie Del for 1646³⁾. 1648 fik han 2 Gange Stadfæstelse på sit Forpagtningsbrev⁴⁾, men alligevel fik Palle Rosenkrands og Frands Povisk 8. Marts 1650 kgl. Brev om at taxere Gården, da den skulde sælges til Betaling af Kronens Gæld⁵⁾. Da der endnu stod 3 År tilbage inden Forpagtningstiden var udløben, bevilgedes der ham 500 Rd. årlig i disse 3 År, 27. Maj 1651⁶⁾.

Hartvig Saxe var Kongens Skibshovedsmand. I den kejserlige Krig lå han 1628 i Lille Belt med 4 lette Orlogsskibe og 2 Fregatter⁷⁾. I dansk Adelsleksikon siges han at være Ejer af Tandrup og at han tilsidst blev Admiral.

¹⁾ J. Reg. IX 263.

²⁾ J. Teg. X 345.

³⁾ J. Teg. XI 220. 339.

⁴⁾ J. Reg. XI 33. 133.

⁵⁾ J. Teg. XII 207.

⁶⁾ J. Reg. XI 431.

⁷⁾ Slange 622, Garde I. 127.

Ved den Taxationsforretning, der holdtes 28. Marts 1650, vurderedes Gaarden til 35 Tdr. Hrtkr., Bygningen på Borgegården og Ladegården er taxeret for 260 Rd., som er meget brøstfældig og behøver Hjælp i Tide både på Tømmer og Tag; her foruden har Hartvig Saxe ladet op sætte et Ladehus på 29 Fag Hus, som her udi Bygningen er indberegnet, som han har kongelig Maj. Bevillingsbrev på; desuden havde Saxe Brev på nogle Enge, som Mads Nielsen i Tarm Bispegård havde i Fæste for 70 Sletdaler, hvilke denne sidste skulde have igen; hele Gården taxeredes til 2625 Rd. Hertil hørte hele Vostrup Birk, nemlig Lavstrup, Styg, Møgelgård, Firkbæk, Vostrup og 1 Gadehus kaldet Sjelholm; Lønborg Birk, hvortil hørte Kongensgård, 14½ Td. Hartkorn, taxeret til 870 Rd., Lønborg By og Gården Varrisbøl; desuden i Tarm 7 Gårde, 5 Bol, 4 Gadehuse, Forsum 1 G., Tarm Mølle, Tarm Møllegård, Strellev 3 Bol, 1 Gadehus, Glibstrup 1 G. 4 Bol, 1 Gadehus, Vium 2 G., Sønder Børk Sogn 1 Bol, 1 Gadehus, i Hemmet Sogn Pabgård, „Toutomb“ 1 Gård, Bandsbøl, 1 Gård, 4 Bol, 4 Gadehuse, Skuldbøl 3 G., Østergård, Fuggård 1 Bol, Blesbjerg 1 Bol, Nordenå 1 Gadehus, og noget Gods udenfor Herredet, i Alt 505½ Tdr. Hrtk. 3 Skpr. 2½ Alb.

Dette Gods pantsattes til den senere Rentemester Heinrich Müller, der da var en af Kjøbenhavns første Handelsmænd, der byggede de Gårde der, som ligge mellem Børsen og Kallebødstrand. 14de Juli 1664 fik han Skøde paa ovennævnte og mere Gods.

Müller var en Købmandssøn fra Itzeho, kom tidlig, i Pengeforbindelse med Kronen og blev, som så mange andre derved en formuende Mand; men da han navnlig efter Krigen 1660 fik Udlæg for sit Tilgodehavende i Jordegods, der var forarmet og efterhånden blev det mere, kom han

i ringe Omstændigheder. Ved hans Død 1692 på Lejregård, udtalte hans Søn Frands i en Ansøgning af 8de Marts sig på følgende Måde: „såsom min Fader, Etatsråd Heinrich Müller døde forleden Onsdag hos min Søster på Lejregård og Vilkårene sammesteds så slette, at vi skulde ikke kunne vide at få ham hæderlig udi Jorden uden Hjælp, ti indflyr jeg allerunderdanigst til Eders kongelige Majestæt, som udi Nåde haver anset hans gamle Tjenester, at han har tjent trende sine allernådigste Herrer og Konger og udi sin Viderværdighed haft al sin Glæde af en gammel tro Tjeners Titel, som E. K. M. allernådigst ham med værdiget har og givet ham 500 Rd. årlig til Ophold; vilde E. K. M. lægge et Års Pension til hans Begravelse, så vilde hans Børn gerne gøre det så hæderlig de kunde“; dette bevilgede Kongen 26. Marts¹⁾.

En Tid ejede han Sæbygård, Katterup, Gundetved, Ågård, Bøstrup, Annebjerggård, Skjoldenæsholm, Kornerup, Skulderupholm, Sonnerup, Lejregård og Drysselholm i Sjælland samt Tyrrestrup, Lønborggård, Stensballegård og Værholm i Jylland. 30. Septbr. 1673 fik han af Kong Kristian V. Brev på Lønborggårds Birk, Stensballegårds Birk, hvortil alle hans Tjenere til Stensballegård, Værholm og Tyrrestrup samt i Skanderborg og Stjernholm Amter skulde svare, Dragsholm Birk, samt Ret til at oprette 2 nye Birker, det ene til hans Gods i Sæbygårds Amt og det andet for Gods til Skjoldenæsholm. Fremdeles skødedes ham jura patronatus & vocandi til 39 Kirker i Sjælland, 7 i Skanderborg Amt²⁾ og 4 i Lundenæs Amt, hvilket alt sammen „sålænge

¹⁾ Rentek. Res. Prot. XXIX 33. Samtidig var hans Børn dog i ret gode Omstændigheder og i Besiddelse af større Godser, så Udtrykkene i Ansøgningen ikke må tages altfor bogstavelig.

²⁾ Det var 1673 og ikke som i Jy. Saml. IV 56 nævnt 1674, han fik dette Skøde, ligesom det var 7 og ej 6 Kirker han fik i Skanderborg Amt; den 7de var Vær.

han og hans Descendenter besidde det, skal tilhøre dem med ligesådan Frihed, som vi og fremfarne Konger . . . det nydt og haft haver.“

Heinrich Müller var foruden Rentemester Amtmand over Kallundborg, Samsø og Sæbygårds Amter samt Assessor i Kammerkollégiet; han adledes 1. Maj 1674 og omtrent ved samme Tid blev han Etatsråd, tidligere var han Kammerråd, og 6 Dage efter adledes hans afdøde Hustru samt hans 3 Svigerdøtre.

Da han egenlig ikke stod i Forhold til Lønborggård, hvor han vel aldrig har været, og som han kun ejede fra 14. Juli til 20. Avg. 1664, indlade vi os her ikke videre på en Skildring af hans Levnedsomstændigheder, der vilde kræve meget omfattende Undersøgelser, da han stod i så nøje Forhold til hele Statsstyrelsen.¹⁾ I en Retning har han dog haft Indflydelse på Lønborggårds Jordtilliggende, i det han 21. Marts 1653 udvirkede et kgl. Brev, at eftersom Avlingen og Marken til Lønborg Bispegård var hel ringe, men dog kunde forbedres, hvis en Del Bønders Jordtilliggende næst ved Gårdens Mark måtte underlægges den, fik han Tilladelse til at det måtte ske og at der udvistes Bønderne ligeså god Jord andensteds ved uvillige Mænd, »dog at det haves i Bøndernes Minde«²⁾. Det Gods, som således inddroges under Hovedgården var fra Lavstrup By; vedkommende Tægter kaldes endnu Lavstrup Mark.

Ved Skøde af 20. Avg. 1664 afstod Rentemesteren Lønborggård, „sat og taxeret for 35 Tdr. Hartkorn“ til sin ældste Søn Henrik Müller, Amtmand over Skivehus Amt og Asses-

¹⁾ Nogle Oplysningnr findes i Samt. til Jydsk Hist. og Top. IV, 54—59, 84—88.

²⁾ J. Reg. XII. 142.

350 sor i Admiralitetskollegiet, Kancelliråd og senere Etatsråd. I det af Faderen til ham udstedte Skøde findes en fuld-
 360 stændig Jordebog over Fæstegodset, hvoraf det fremgår, at
 370 under Lønborggård hørte Fæstegods i Lønborg, Egvad,
 380 Strellev, Lyne, Sønder Rork, Hemmet, Kvong, Stavning og
 390 Skjærn Sogne.

Den 20. Maj 1661 blev han „efter pårørende Slægts
 og Venners Råd og Samtykke“ gift med Konstancia Mar-
 selis — født 1642, adlet 7. Maj 1674, † 1707¹⁾.

Det var i hans Tid, den under Sognets almindelige
 Historie omtalte store Proces om varribøl Hede stod på,
 ligesom der ved Højesteretsdom af 22. Juni 1701
 blev pålagt Lønborggård, for under Hovedgården indtaget
 Bøndergods, en Refusion til Præsteembedet af 6 Tdr. 2
 Skpr. Rug og 4 Tdr. 2 Skpr. Byg årlig. 1667 købte han
 af forrige Amtsskriver på Drægsholm Jens Jensen Vissing
 noget Jordegods, som denne havde arvet efter sin Fæder,
 der igen havde fået det fra Kronen ved Skøde af 11te
 Avg. 1664, liggende i Egvad, Nørre Rork og Sønder Rork Sogne.

Af Lundenæs Amtsregnskaber meddeles her følgende
 om Gården i hans Tid: 1671—73 bode Herskabet ikke på
 Gården, men kun en Skriver, Gotskalk Svendsen, en Lade-
 foged, en Skytte, en Fisker, 3 Røgttere, 1 Pige. 1676 var
 her en Forpagter. 1677 opgives her 13 Ildsteder, 94 Stald-
 søksne, 8 Kør, 4 Heste, en Teglovn. Gården drøves da
 sammen med Hovumgård. 1678 nævnes Forpagteren ved
 Navn, nemlig Kristoffer Karstensen²⁾ med Hustru, 4 Børn

¹⁾ Saml. til Jydsk Hist. og Top. IV. 85.

²⁾ Kasper Kristoffer Karstensen ejede Nybbelgård i Gram Sogn og blev 1687 Borgmester i Ribe. Hans Børn blev Præster og Præstekoner her i Egnen og han kunde på en Dag besøge dem alle (O. Nielsen, Vester Horne Hérred S. 150)

Hjemme, en Skolemester, 4 Tjenestefolk, 6 Heste, 8 Kør, 36 Øksne, 8 Ungnød, 6 Kalve, 4 Svin, 6 Bitræ. 1682 bode her foruden Kristoffer Karstensen også Kristoffer Fris og Hustru¹⁾. 1683 nævnes Herskabet første Gang, nemlig Kancelliråd, Amtmand Henrik Müller med Frue, Hofjunker Henrik Müller den yngre, Selio og Kasper Müller, 1 Gartner, 1 Fisker, 1 Skytte, 1 Kusk, 2 andre Tjenere, Fuldmægtig Peder Thomsen, 1 Pige, Fruens Pige Margrete Meiers, 1 Fadeburspige, 1 Kokkepige, 1 Bryggerpige, 1 Ridehest, 2 Køreheste, 1 Skydehoppe, 1 Fole, 1 Tjenerhest, 14 Stude, 16 Kvier og Ungnød, 4 Svin, 8 Får. Desuden havde Kristoffer Karstensen 48 Stykker Kvæg på Foder. 1687 hed Forpagteren Steffen Pedersen²⁾.

I Følge Taxationen til Matriklen 1683 hørte til Gårdens Mark en Vang Gammelbytoft, en Fiskegård mellem Skjærn Bro og Gårdens Enge, hvori der fangedes Laks, Ørreder og om Høsten nogle Hett, dog af ringe Beskaffenhed; desuden brugtes Kongensgård under Hovedgården.

I hans Tid forefaldt den Hekseproses, om hvilken Sagnet endnu beretter, at den skyldige blev brændt på Vostrup Hede. I Februar 1683 rygtedes det i Sognet, at Hans Lavesen i Lønborg vilde tiltale Karen Dynesdatter i Lønborg ved Birketinget for Trolddom, men hun flygtede til Jandrup Sogn, hvor hun lod sig kalde Anne, udgav sig for blind og lod sig følge fra By til By. Efter 8 Dages Forløb blev hun imidlertid funden, fængslet og stillet for Domstolen Tirsdagen den 6. Marts. Her fremstod 24 Danemænd, der vidnede med Ed, at det var dem vitterligt i Guds Sandhed, at de havde kendt hende i nogle År, men

¹⁾ Han var vist også fra Ribe.

²⁾ Søn af Peder Nielsen til Lunderup, 1696 Rådmand i Varde.

da havde hun været berygtet som en Troldkvinde og for Trolddomskunster. Kristen Mikkelsen i Lønborg vidnede, at han for omtrent 7 År siden havde haft en sælsom Sygdom, hvilken Karen Dynesdatter havde skaffet ham, fordi han en Aften havde vist hende ud af sine Forældres Hus og da havde hun lovet ham, at han skulde få Skam derfor og en Ulykke. Da han lå syg og beskyldte hende som Årsag til Sygdommen, gik hans Fader Mikkell Mikkelsen hen til hende og sigtede hende åbenbare for at have forgjort hans Søn, men tredje Dagen derefter forgjorde hun også ham med Trolddomskunster, så han lå og pintes hårdelig i nogle Uger, hvorpå han døde. Hans Moder Mette truede hende nu for hendes slemme Gerning, og straks forgjorde hun hende med hendes Trolddomskunster, så hun straks døde deraf. Derefter lagde Kristen Mikkelsen sin Hånd på Karen og svor hende på, at hun var ret vitterlig en Troldkvinde, der havde taget Livet af hans Forældre og nogle År forud tog Livet af en Hest og 3 Nød (Kør), der tilhørte dem. Kristen Jepsen Havring i Lønborg vidnede det samme og sigtede hende for at have taget Livet af en Hoppe og 2 Nød, da hun var vred på ham, fordi han ikke vilde age hende, da han kørte til Skjærn Mølle. Hans Lavesens Kone Worm i Lavstrup vidnede, at hun havde taget Helbredden fra hendes Mand og taget Livet af 3 af deres Nød, og sigtede hende ligeledes som en ret vitterlig Troldkvinde. Simon Kristensen i Bøle, Delfoged til Lønborggård, spurgte nu Karen om hun selv vilde begære ærlige Mænd af Lønborg Sogn, som over hende skulde sværge Kirkenævn fjortende Dag derefter. Dette Kirkenævn var hjemlet i jyske Lov, bestod af 12 Mænd indenfor Sognet, der skulde sværge om Kirkens Jord og Trolddom. Men hun vilde ligeså lidt lade opkræve Nævninger,

som hun tidligere begærede nogen til at svare for sig. Næste Tingdag vilde hun ej heller kræve Nævninger, hvorfor Birkefogeden opkrævede 15 (ikke 12), hvilke Simon Kristensen da begærede 8de Dagen derefter skulde gøre deres Ed og Tog. Den 20. Marts fremstod atter de 3 Sagvoldere, af hvilke de 2 sidste først her lagde Hånden på Karen og sigtede hende for Trolddomskunster, og de 15 Kirkenævn svor hende Trolddomssag over, hvorpå de bad sig Gud til Hjælp. 27. Marts blev hun på Tinge spurgt, om hun vilde lade Sagen indstævne for Landstinget, men hun svarede nej, hvorpå Kristen Simonsen ytrede, at Sagen ikke længer kunde bero, men at han på Hans Lavesens Vegne måtte hurtigst muligt indstævne den til Landstinget. 11. April fremkom et nyt Vidne, Kristen Kristensen fra Vostrup, at for omtrent 19 År siden lå der en Rytter i Kvarter hos hans Forældre i Lavstrup, hvis Hest stod ved Siden af hans Faders i deres Stald, hvor der tillige lå nogle Aks, som Karen havde sanket på Bymarken. En Nat vare Hestene komne løse og havde ædt og fordærvet hendes Aks, hvorover hun blev så vred, at hun sagde, at hun skulde så bede for den Hest, der havde fordærvet hendes Aks, at Kæbebenene skulde rådne af den, og næste Sommer blev hans Faders Hest slået på Kæbebenene, så de vare oprådne i nogle År. Hun blev spurgt, om hun kunde nægte dette, men svarede, at hun ikke kunde komme i Hu, om hun havde gjort det eller ej. 15. Maj fremlagdes en Landstingsdom af 28. April, at da hun aldeles intet paaberåbte sig til sit Forsvar og de 2 Klagere også der havde styrket deres Sigtelse ydermere ved Hånds Pålæggelse og Ed, så burde Nævningernes Tog blive ved Magt. Derpå oplæstes hendes Bekendelse, som hun havde gjort for Præsten og ærlige Mænd og

derpå annammet Kristi Legeme og Blod. „Først bekendte fornævnte Karen Dynesdatter, at Anne Thomaskone i Lavstrup lærte hende Trolddomskunster og dermed var i samme Selskab Karen Jeppeskone og hendes Søn i Lønborg, Anders Andersen og Maren Anderskone og Thomas Andersen af Lønborg og som nu ere døde, Kristen Jepsen af Lønborg, Kirsten Nebs og hendes Datter, og bekendte hun, at det første hun lærte Trolddom, da kom Ane Thomaskone og Kirsten Nebs til hende og tilspurgte hende en Nat, om hun vilde gå med dem til Lønborg Kirke, da skulde hun få nok; så gik hun med dem samme Nat, og gik 3 Gange aved om Kirken og kom de mig til at blæse ind ad Nøglehullet på Kirkedøren og gik de hjem i Folkelignende (Menneskeskikkelse); og bekendte hun, at hendes Dreng hed Schak og kom til hende i en Hares Lignelse, og da lovede han hende at skulle forsørge hende med legemligt Ophold, så længe hun levede, og derimod tilsagde hun ham, at hun skulde forsværge den hellige Trefoldighed. Nok bekendte hun, at nogen Tid derefter var hun med hendes fornævnte Selskab i Tarm Bispegård, da lå nu salig Mads Madsen i en Stabelseng og da havde de noget som et Nølegarn på Gulvet imellem dem, og da syntes hun at de vare Folk lignende (i Menneskeskikkelse), og hun sad ved Bordet imidlertid. Og noget derefter, som hun og hendes Selskab havde været i Tarm Bispegård, vare de i Skjærn Præstegård og der drak de Vin, og da sad hun på en Stol og fik ikkun Øl, og da vare de alle i Harelignelser. Nok bekendte hun, at for ungefær 2 Års Tid siden var hun og hendes Selskab i Bøle til Jesper Pedersens, og de tog Livet af en Ko for ham med Trolddomskunster, hvortil Anna Thomaskone i Lavstrup var Årsag.“

Derefter begærede Simon Kristensen Dom, der lød således: „Efter disse Vinder og Sigtelser og eftersom denne Misdædere Karen Dynesdatter findes Tog og Trolddom at være oversvoren af Kirkenævn og det alt sammen af de gode velbyrdige Herrer Landsdommere til Viborg Lands- ting er ved Magt kendt, så og efter hendes egen Udlæggelse og Bekendelse, som hun i Dag på Lønborggård udi Præ- stens og andre Dannemænds Overværelse gjort har, da efter sliq Lejlighed og efter hendes slemme begangne Gerninger dømme vi hende på Bål og Brand at brænde“¹⁾.

Hendrik Müller døde 24. Juni 1717 efter at han tilforn havde overdraget Lønborggård til sin Søn Selio Müller. Han var født 23. Novbr. 1669, blev gift 17. Oktober 1704 med Malene Bartholin, f. 1687, † 14. Maj 1716, med hvem han havde 2 Sønner og 4 Døtre, hvilke sidste døde som små. S. Müller ejede 1737 Håstrup, var Etatsråd og lige- som Faderen Amtmand over Skivehus Amt. Om hans Virk- somhed på Lønborggård vides intet andet end at han førte den foran omtalte Proces om Laxelskeriet.

Ved Købekontrakt af 16. Marts 1750 solte Etatsråd Kristoffer Bartholin på sin Svoger Selio Müllers Vegne Lønborggård med underliggende Bøndergods samt Tiender og jura patronatus & vocandi til Negociant Sr. Kristen Hansen for 31,000 Daler grov Kourant »såvelsom 100 Speciedukater til Diskretion«. 4. April udstedte Müller Skøde til Hansen, og 18. December samme År døde han²⁾.

¹⁾ Processen er efter Lønborggårds Justitsprotokol meddelt af Finn Magnussen i J. K. Høsts Chronos 1822 S. 107—17. Hr. Professor Universitetsbibliothekar P. G. Thorsen takkes for at have gjort Udg. opmærksom herpå. Sml. Skand. Literatursel- skabs Skrifter XX 25.

²⁾ Ikke 1746 som nævnes i Stamtavlen i Saml. til Jydsk Hist. og Top. IV. 86.

Kristen Hansen var født af Bønderforældre i Gjellerup ved Varde d. 17. Novbr. 1699 og kom som ungt Menneske til Kjøbenhavn, hvor han tjente sin Formue som The- og Porcellainshandler. Da han købte Gården, hørte der 62 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb. Hartk. under Hovedgården og til denne 363 Tdr. „ Skpr. 2 Fkr. Hartk. Bøndergods, Lønborg og Egvad Kirker med Hartk. 74 Tdr. 4 Skpr., Gods til disse Kirker af 3 Tdr. 7 Skpr. 1 Fkr. 2 $\frac{1}{5}$ Alb. Hartk. og Mølleskylshartkorn 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., i Alt 509 Tdr. 1 Skp. „ Fkr. 1 $\frac{1}{5}$ Alb.

Straks efter at han havde tiltrådt Ejendommen, kom han i en lille Strid med Selio Müllers Børn, navnlig om Vedligeholdelsen af de Müllerske Begravelser i Lønborg kirke, hvilken K. H. påstod var ham uvedkommende. Det synes som om det i den Anledning har været på Nippet til en Proces, ti i et opbevaret Fragment af et Brev fra Hansen til Selio Müllers Søn, Ritmester Kristoffer M, siger han, at ved Købet af Lønborggård blev det ham sagt, at Udsæden var 75 Tdr. Byg og 40 Tdr. Havre, medens denne i Virkeligheden kun var 40 og 14 Tdr., „men det vil jeg forbigå, med mindre det skulde komme under Kvæstion og Påkendelse, hvorvidt Købekontrakten forpligter mig til at vedligeholde Etatsråd Müllers Gravkapel, ti i så Fald skal alt fremdrages, for at det kan ses, hvem der har den reneste Sag. Ved Snapstinget 1751 lod jeg mig meget gefalde, som ellers vilde gerådet Müllers Arvinger til Ulejlighed“. (Se nærmere ved Kirkens Beskrivelse). Proces kom det dog ikke til, men 11. April 1760 lod Kristen Hansen alle Lig „8 store og 4 små Kister udtage af Begravelsen og nedsætte i en Grav hos hverandre norden for Kirken, da intet var givet til Begravelsens Vedligeholdelse, som var lidt brøstfældig“, hvortil han egenlig

var aldeles uberettiget, da han ved Købekontrakten havde forbundet sig til at lade Liggisterne henstå „uflyttede“, men af Præstens Optegnelser ses det, at det skede „med Sælio Müllers eneste tilbagelevende Søn, Ritmester Müller til Hejnede i Salling hans Tilladelse“.

I Brevet spotter han over, at „somme ville have deres døde Ben dybt i Jorden, andre ovenover Jorden“, og fortæller derefter, at han, det første År han modtog Lønborggård, lod Taget over Begravelsen istandsætte med 300 Sten, men når der skulde så mange Sten til at fylde Hullerne, hvorigennem Regnen strømmede, „så ser man, hvor sirlig en Søn Etatsråd Müller har været“. Af Kisterne vare 2 overtrukne med Tøj, medens „Resten er af sværtet Træ, grov Bonde-Tømmermands Arbejde, hvilket giver en sølsom Parade“.

1755 købte K. H. Skrumsager og oprettede af denne og Lønborggård et Stamhus ved Fundats af 31. Avg. 1757 med i Alt 795 Tdr. 6 Skp. 2 Fdkr. $2\frac{9}{10}$ Alb. Hartkorn. I Maj 1760 købte han endnu mere Jordegods, nemlig fra Grubbesholm Hemmet Kirke og 135 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr. Hartk. hovfri Bøndergods for 9100 Daler Kourant Indtægten af Bøndergodset og Kirkegodset var årlig 266 Rd. 4 Sk., 4 Tdr. 3 Skpr. Rug, 8 Tdr. 2 Skpr. Byg, 2 Lpd. Smør, 3 Lam og 40 Æg, af Kirken i Tiende 7 Rd. 29 Sk., 23 Tdr. 4 Skpr. $3\frac{1}{2}$ Fdk. Rug og 19 Tdr. 5 Skpr. $3\frac{3}{4}$ Fdk. Byg.

Ved Testamente, hvis forskellige Afdelinger ere under-skrevne 26. Juni samt 15. og 16. Juli 1760, delte Kristen Hansen sit Gods mellem sin Broder Hanses Børn således, at Niels Hansen fik Stamhuset og Godset fra Grubbesholm samt Nebel Kirke, Kristen H.¹⁾ 5000 Rd, hvoraf de 2000

¹⁾ Kristen H., der senere blev Kancelliråd, giftede sig med Søren Bygårds Enke, hvorved han blev Ejer af Hesselmed, hvor han døde 1766.

Rd. som en Fideikommiskapital, hvis Rente 100 Rd. skulde udredes af Stamhuset, og hans „allerelskeligste, hulde Broderdatter (Bodil H.¹⁾) 8000 Rd. foruden noget Indbo og 250 Rd. til Sølvtoj. Stamherren, der skulde udrede disse Dotationer, får Befaling om at betale „med et mildt og yndigt Ansigt, betænkende den bedste Del er falden i sin Lod“. Den tilkommende Ejer af Stamhuset roses som en „villig, vittig og arbejdsom“ Mand, hvorimod han fra „Ungdommen af ikke er verseret i Pennen“; der beskikkes ham derfor en Administrator i 5 År, i hvilken Tid Testator mener „Niels habiliterer sig til at forestå Godsets Administration, helst han er ædru, arbejdsom og af et honnet Gemyt“.

Kristen Hansen, der var ugift og havde Titel af Kancelliråd, døde d. 9. Decbr. 1760 efter i længre Tid at have holdt Sengen på Grund af Sygdom. Han ligger begravet under en smuk Ligsten på Lønborg Kirkegård

Stamhuset tilfaldt følgelig nu Niels Hansen, født i Gjellerup ved Varde den 11. Marts 1729. Han havde i nogle År været Ladefoged hos Farbroderen, der ikke havde underrettet ham om, at han skulde være Arving til Stamhuset, og det fortælles derfor, at da Kristen Hansens Temente blev åbnet af Skifteretten, mødte Niels H. i Træsko for at høre Oplæsningen. Snart efter at han havde tiltrådt Stamhuset, blev han Kancelliassessor — senere Kancelliråd — og 19de Septbr. 1766 ægtede han Kathrine Elisabeth Rottmann, Enke efter Forvalter Bredal på Lunde-

¹⁾ Bodil H. giftede sig 13. Marts 1767 med Andreas Borreschmidt † 1781, Justitsråd, Købmand og Inspektør ved Viborg Tugthus. Hun ligger begravet på Lønborg Kirkegård. Dep. på hendes Graven indhuggede prætende Indskrift er forfattet, mens hun var levende. Dødsdagen er ikke tilføjet.

næs, f. i Oldenburg 27. Jan. 1732 af Forældrene Etatsråd F. J. Rottmann og Hustru Rebekka Schleifer.

De havde sammen Børnene:

- 1) Kristence, f. 22. Febr. 1768,
- 2) en Datter, der enten var dødfødt eller døde straks efter Fødselen, hvad man ser deraf, at Barnet ikke er blevet døbt. Både dette og Moderen døde d. 1ste Juni 1771.

1773 giftede H. sig igjen og ægtede nu Frøken Lavrenzia Thygeson, født på Matrup d. 25. April 1737, i hvilken Anledning Degnen Mejner skrev et endnu opbevaret svulstigt Bryllupsdigt. Dette Ægteskab var barnløst. Hun døde den 30. Juli 1779.

N. Hansen købte betydeligt Jordegods, således, ved Avktion 17. og 18. Oktober 1771 over Lundenæs Gods, Bøndergods og Kirker for i Alt 2684 Rd. 72 Sk., ved en senere Avktion 8., 15. og 22. April samt 3. Juli 1779, fra samme Ejendom for 24,857 Rd. 45 Sk., og samme År blev han Ejer af Hovedgården Lundenæs. 1796 købte han en Eng af Provst Stephansen i Borris. Hansen førte en Del Processer, se således Sønder-Bork og Stovstrup i Oddum S. Han skildres af den mundlige Overlevering som en myndig Herre, der nok til sine Tider kunde give sine Bønder et Rap, men som på den anden Side kom dem til Hjælp både med Råd og Dåd. Et smukt Minde har han sat sig i Lønborg Sogn ved at oprette et Legat, der bærer hans og anden Hustru Lavrencias Navn, på 2000 Rd., hvis Rente uddeles til de mest trængende og skikkelige Aftægtsfolk på Godset i Lønborg Sogn. Legatet er prioriteret i Lønborggård. Fundatsen er konfirmeret d. 26. Oktober 1793.

Den 15. September 1786 holdtes Jaord mellem Hansens Datter Kristence og Kaptajn Niels v. Jermiin til En-

gelehølm, og. Året efter, den 20. April stod deres Bryllup, Hansen afstod nu Stamhuset til Svigersønnen og flyttede selv til Lundenæs, hvor han døde 27. Avg. 1792; han og begge hans Hustruer ere begravne på Lønborg Kirkegård; smukke Ligsten dække Gravene.

Ved Overdragelsen til Jermiin optoges en Vurderingsforretning over alt, hvad der hørte til Stamhuset. I denne Forretning ere Lønborggårds Bygninger vurderede til 6122 Rd., Skrumsagers til 2272 Rd.; Besætningen var på Lønborggård 76 Stude, 14 Kør, 50 Får, 3 Rytterheste og 1 Skyttehest, på Skrumsager 30 Stude, 2 udbødte Kvier, 7 Kør og 5 Heste. Hele Inventariet og Besætningen vurderedes til 4112 Rd. 64 Sk. Bøndergodsets Hartk. var 540 Tdr. 1 Skp. « Fdk. $\frac{7}{36}$ Alb., — deraf 20 Tdr. 3 Skpr. af Østergård i Lyne S., oprindelig fri Hovedgårdstaxt — og Mølle-skyldshartkorn 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdkr. Bøndergodset omfattede 133 Gårde, 20 Huse med Jord og 20 Gadehuse, spredt i Lønborg, Egvad, Lyne, Hemmet, Sønder-Bork, Nørre-Bork, Sønder-Vium, Oddum, Ølgod, Skjærn og Staving Sogne. Tilstanden på Bygning, Besætning og Avl fremgår af nedenstående Liste:

Gårde.	Bygning.	Besætning.	Avl.
forsvarlig	76	45	84
mådelig	16	8	2
middelmådig	24	0	0
god	11	11	7
ringe	2	2	0
skikkelig	3	65	39
nogenlunde	0	1	0
uden	1	1	1

	Bygning.	Besætnng.	Avl.
Huse med Jord			
ringe	2	0	0
mådelig	5	0	1
skikkelig	0	4	9
forsvarlig	11	2	7
uden	2	14	3
Gadehuse:			
ringe	5		
mådelig.	7		
skikkelig	2		
forsvarlig	4		
god	2		
uden		20	20

Desuden hørte Lønborg, Egvad, Hemmet, Sønder-Bork og Nebel Kirker, under Stamhuset

Ved Bevilling af 20 Decbr. 1805 fik Jermiin Tilladelse til at henlægge Lundenæs under Stamhuset i Stedet for Skrumsager, som han derpå solte. Ved denne Lejlighed fragik Stamhuset 366 Tdr. 2 Skpr 1 Fdkr. Hartk Hovedgårdstaxt, Bondeskyld og Kirketiende og tilgik 396 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb Hartk. Hovedgårdstaxt og Kirke-tiende.

Ved Fundats af 16. Januar 1808 oprettede Jermiin og hans Hustru et Legat på 2000 Rd., omskrevet ved Pengeforandringen 1813 til 1800 Rd. Sølv, hvis Rente årlig udredes til de mest trængende og skikkelige Aftægtsfolk på Godset i Staving, Faster, Egvad, Lyne og Hemmet Sogne, samt til fader- og moderløse Drengbørn, der ville lære et Håndværk, og bliver der noget tilovers, anvendes det til fattige Pigers Udstyr af bemejdede Sogne, når de gifte sig

med Mænd, som enten ere bosatte eller bosatte sig samme-
steds. Også på anden Vis viste han sig som en Mand,
hvem Bøndernes Velfærd lå på Sinde, således lod han ej
alene Jorderne udskifte 1793, men overdrog endog Bøn-
derne deres Gårde fri for Hoveri til Arvefæste med Ret til
at sælge og pantsætte, for en årlig Afgift af 8 Rd. af hver
Td. Hartkorn.

Ægtefolkene havde kun 1 Barn, Datteren Nielsine,
født 8. Decbr. 1796, † 4. Febr. 1867. Jermiin døde 1807
og hans Enke giftede sig derpå med

Kristen Petersen, f. i Skjærn 25. April 1783,
hvor hans Fader, Sandflugtskommisær P. levede, som der-
ved blev Besidder af Stamhuset; senere blev han General-
krigskommisær og Ejer af Engelsholm, hvor han døde.

Ved Fru Petersens Død 1810 tilfaldt Stamhuset Jer-
miins Datter, som 25. Novbr. 1811 ægtede

Kammerherre Kristian Frederik Otto Benzon,
født 23. Marts 1786, Ejer af Kristiansdal ved Odense og
det thyrsebske Fideikommis. De havde sammen Børnene:

1. Frederik Julius Vilhelm Constantinopolitanus, f. 1. Avg.
1813, † 27. Marts 1864, Kammerjunker, gift med Hen-
riette Elise Linde, f. 22. Decbr. 1814.
2. Kristian Frederik Otto, f. i Marts 1815, † s. A.
3. Hartvig Frederik Emil, f. 12. Avg. 1816, Hofjægermester,
g. m. Emilie Lazar, f. 30. Avg. 1813, † 15. Oktbr. 1871.
4. Kristian Frederik Otto, f. i Marts 1818, † s. A.
5. Juliane Vilhelmine Nielsine Krestence, f. 16. Juni 1819,
† 22. Jan. 1855, g. m. Stiftamtmand T. A. Hoppe,
f. 1800, † 9. Juni 1871.
6. Frederowne Isidore Mathilde Konstance Emilie, f. 27.
Avg. 1821, g. m. H. T. V. E. Baron Wedel-Jarlsberg,
f. 27. Novbr. 1811, † 25. Febr. 1867.

7. Karl Ludvig Adolf, f. 18. Novbr. 1823, Kammerherre, Amtmand i Hølbæk Amt, gift med
- a) Georgette Falsen, † 9. Avg. 1868.
 - b) Karoline Antoinette Katrine Elisabet Castenskjold, f. 27. Oktober 1824.
8. Kristian Frederik Otto, f. og † 1825.
9. Vilhelm Sofus Herman Ferdinand, f. 14. Juli 1826, Ritmester, g. m. Eufrosine Sehested f. 9. Maj 1830.

Den 28. Septbr. 1813 fik Benzon Bevilling til at sælge Stamhuset ved Avktion og 23. Novbr. s. A. til Salg under Hånden mod at substituere en Fideikommiskapital af 157,000 Rd. Året efter solte han Lønborggård og Gods til

Frederik Juul. Denne Mand er et mærkeligt Exempel på Lykkens Omvæltninger. Han var Degn et Sted i Fyn og ejede en Formue på nogle få hundrede Rd., for hvilken han købte en lille Skov, som han ryddede, hvorpå han udparcellerede Jorden til Bebyggelse. Dette viste sig at være indbringende, han købte derpå større Ejendomme og gik i Interessentskab med 2 såkaldte Herregårdsslagtere: Hillerup og Hansen; den første endte som Ejer af en Gård i Fyn, den sidste var vistnok oprindelig Håndværker, blev Ejer af Stenalt i Jylland og Bramstrup i Fyn, fik Titel af Etatsråd, men døde i Fattigdom. Juul tjente sig også således op, at han købte Boltinggård i Fyn, hvor han førte en stor Luxus, kørte med fire og lod sig skille ved sin Kone, der selvfølgelig var for simpel til at være Herregårdsfrue. Man mente, at han skulde være Baron og bag sin Ryg blev han sædvanlig titulæret således.

Da han købte Lønborggård, havde Tiderne forandret sig — det var i Statsbankerottens Tid — og han kunde med Rette sige: „Da Napoleon drog til Rusland og jeg til Lønborggård fik vi vort Knæk“. Man kunde ikke opfylde

sine Forpligtelser, skønt han bortsolte en Del af Godset, og efter omtrent 2 Års Forløb måtte Kammerherre Benzon, vistnok med stort Tab, overtage Lønborggård. Det var her blevet så småt med ham, at man fortalte, at han ikke havde Råd til at holde Lærer til sine Børn, men underviste dem selv, hvilken Undervisning nok var lidet frugtbringende. Efter at være kommen af med Lønborggård, vegeterede han i nogle År på Boltinggård, og hans Venner bleve færre og færre. Omsider blev Gården solt og de kostbare Skilderi-er og Kobberstik, hvormed Væggene vare udstyrede fra Loft til Gulv, Spilleurene i hvert Værelse o. s. v. gik på Avktionsbordet og soltes til Spotpris i de dårlige Tider. Kreditorerne vare så vrede på ham, at de vilde trække Kjo-len af ham og have den solt. Et Guldrepeterur havde han gemt på sig, men det gav sig uheldigvis til at slå, så han måtte frem med det. Han levede nu kummerligt i nogen Tid, indtil han på en Rejse, han gjorde til Kjøben-havn, blev bekendt med en Mand, der havde en Land-efjendom, som han var ked af, men ikke kunde komme af med. Da Juul var dygtig til at udparcellere, betroede Eje-ren sig til ham, og han udførte dette så tilfredsstillende, at han for sin Ulejlighed fik Hovedparcellen, hvorpå der kunde holdes 2 Heste og 5 Kør. Men Juul levede igen over Evne og Parcellen gik samme Vej, som det andet; han var dog nu så heldig at blive Degn igen i Sælland, og som sådan endte han nok sit urolige Liv. I Lønborg har han efterladt sig det Minde, at „han var en rar Stod-der at skændes med“.

Benzon måtte altså atter overtage Gården; han an-lagde nu den syd for Gården værende Plantage og opførte 1899 den nuværende Hovedbygning, et 1 Etages teglhængt Hus med Kældere. Efter at Fideikommiskapitalen var

bleven forhøjet til 170,000 Rd., solte B. atter Gården, denne Gang — 1841 — til

Andreas Grøn Tranberg, der endnu ejer Lønborggård foruden Bækmark og Henne Mølle med Fit Sø. Han har bortsolt Godset.

Af de gamle Bygninger findes nu intet Spor, hvorimod der endnu er en Rest tilbage af den Grav, som har gået vesten og sønden om Gården. Mod øst og nord har der rimeligvis ingen kunstige Forskansninger været, da Bygningerne her ligge ind til en sumpig Eng. Den Bygning, som stod i forrige Århundrede, var af Bindingsværk, Indgangsdøren var prydet med Henrik Müllers (Amtmandens) og Hustrus Våbener.

Kirken.

Lønborg Kirke skal være helliget St. Knud. Den nordre Mur, Foden af Tårnet og østre Ende af Koret er opført af hugne Sten, Resten af Mursten, hvilket sidste dog tilhører en senere Tid, og rimeligvis er fra 1751, hvilket Årstal findes paa Tårnets søndre Side; 1781 var Kirken af samme Materiale, som nu. (I Præsteindberetning 1766 siges vel, at Kirken er af hugne Sten, men dette må vel forstås som at dens Hovedmateriale var deraf). Kirken er tækket med Bly med Undtagelse af Sakristiet og Våbenhuset, der er teglhængt, indvendig hvælvet overalt, hvilket imidlertid ikke er oprindeligt, hvad der fremgår deraf, at Buerne et Par Steder gå ud for Vinduerne. Nord ud af Kirken har der været en Dør, som nu er tilmuret, ligesom der ses Spor af et rundbuet, tilmuret Vindue øster ud af Koret.

Altertavlen er et Maleri, øverst Korsfæstelsen, neden under Nadverens Indstiftelse, på Rammen lidt Træskærer-

arbejde. Af den ældre Altertavle fandtes Levninger i forrige Århundrede, idet der på Muren lige over for Prædikestolen var befæstet et Egeskab, hvorfor der havde været Døre, og hvori fandtes forgyldt Gud Faders Billede i en gammel Mands Lignelse, holdende for sine Knæ Kristus på Korset, på højre Side stod Maria med Barnet på Armen og på venste Side „en Mands Billede, holdende lige sådan et Hovedskjul i sin højre Hånd, som han har på Hovedet“. Oven på Skabet var en Rytter, og under Hestens Forben lå på Ryggen en Skikkelse som en Abe (St. Jørgen og Dragen?). Døbefonten af almindelig Sten med runde Buer; Prædikestolen er forsynet med Snitteværk, på Himlen over denne findes Munkernes og Gyldenstjernerne Våbener, (nemlig Else Munks, Kristoffer Gersdorfs Enkes, fædrene og mødrene) samt Årstallet 1709; formodentlig er den da repareret. I Koret hænger et stort Krucifix, ret godt Arbejde; øverst på Korset er udskåret Gud Fader, nederst Djævelen i en Løves Skikkelse. På Kirkens nordre Mur hænger et meget smukt Mindesmærke over Provst Skytte og Hustru Kirstine med vel udførte Portrætter af dem begge, maale 1668, da han var 74 og hun 44 År gammel, omgivet af en prægtig Ramme med Billedskærerarbejde, hvis mest fremtrædende Figurer er Kristus trædende på et Dødningehoved og knusende Slangens Hoved med sin Hæl samt de 4 Evangelister paa Hjørnerne. En Mindetavle over Præsten Lars Othsen og Hustru Margrethe er indsat i Korbuen. Midt i Gangen, hvor Koret begynder, var i forrige Århundrede en åben Begravelse i Jorden for Præsterne. Oven over Kvindestolene er et Pulpitur for Lønborggård, der ikke bidrager til at forskønne Kirken. Tidligere har der været et Pulpitur nederst i Kirken; det er nu nedtaget for at give Plads for et smukt og godt Orgel, givet til Kirken

1869 af Murmester Mathias Petersen i Næstved, der er bårnefødt i Sognet. Døgnestolen er prydet med fritstående udskårne Figurer, nemlig på den ene Side en Løve og en kvindelig Skikkelse, på den anden et Svin, der holder en Sækkepibe mellem Forbenene, „hvilket giver en sælsom Parade“. Klokken er 1702 forfærdiget af Klavs Asmussen i Husum og bekostet af Amtmand Henrik Müller, hvis Navn og Våben findes derpå, endvidere ses 2 Medaljons samt Støberens Navn på Klokken. Disken og Kalken ere af Sølv; på den sidste er indgravet „Selio Müller, Malene Bartholin“ samt deres Våbner og Årstallet 1716.

Sct. Kalixti Dag 1533 nedsattes en Ret i Lønborg Kirke for af dømme i en Ejendomssag; Retten fik Parterne forligte¹⁾. 1673 d. 30. Septbr. skødede Kong Kristian V Lønborg Kirke til Rentemester Müller, han overlod den atter til sin Søn Henrik og siden har den været ejet sammen med Lønborggård.

På Kirkedøren fandtes til for et Par År siden et Jernbeslag med Runeskrift, hvilket nu gemmes i oldnordisk Museum. Skønt enkelte Runer ere tydelige nok, så er det dog særdeles vanskeligt at få noget forståeligt ud heraf.

Henrik Müller indrettede Sakristiet til Begravelse for sig og Familie, og da dette blev fuldt af Ligkister, tog Selio Müller Våbenhuset til Begravelse og lod en Indgang hugge gennem Tårnet vesten ud af Kirken. Dette bevirkede at om Vinteren kunde Sne fyge „helt op til Alteret“, og dette har rimeligvis været en medvirkende Årsag til, at Kristøn Hansen 1760 lod Ligkisterne flytte ud; det var under alle Omstændigheder en langt bedre Grund end den, at intet var givet til Vedligeholdelsen, ti den slap han ikke for ved at begrave Ligene. Inden Kisterne nedsattes i Jorden, tog Præsterhelsted Afskrift af Pladerne derpå.

¹⁾ O. Nielsen, Vester Horn. Herred S. 117.

1) Her under hviler Welædle og Welbaarne nu Salige Henrich Müller til Lønborregaard Kongl. Majest. til Danmark og Norge fordum Amtmand over Schivehuusamt. Fød i Kiøbenhavn den 31. Decembr. 1635. Hans Fader var Welædle og Welbaarne Henrich Müller til Draxholm og Sæbyegaard, Kongl. Mayst. fordum Rentemester, Etatz- og Commerce Raad. Hans Moder Welædle og Welbr. Frue Sophia Rosenstiern. Anno 1661 den 20. May kom Han, efter at Han 1659 var hjemkommen fra Hans 10 Aars udenlands Reiser, udi Egteskab med Welædle og Welbr. Frue Constance Marselis, udi hvilket de levede sammen 46 Aar og afledte 3 Sønner. Anno 1717 d. 24. Juny hensov Han Salig udi Herren paa Kaas i Salling.

2) Her under hviler Den Welædle og Welbr. Sal. Frue Fr. Constance Marselis, fød i Amsterdam Anno 1641 den 18. May. Hendis Fader var Welædle og Welbr. Selio Marselis af den gamle i Brabant velbekiente Else Wutskes Familie, Kongl. Mayst. til Danmark og Norge fordum General Postmester udi det Kongerige Norge og Ober Bergamts Raad. Hendis Moder var den Welædle og Welbr. Frue Anna von der Straten, iligemaade af een gl. Brabants Familie, Hvis Forfædre udi Hertugens af Alba tid derfra bleve fordrevne. Anno 1661 den 20. May kom hun i Egteskab med Welædle og Welbr. Henrich Müller til Lønborggaard, Kongl. Mayst. Amtmand over Schivehuus Amt, i hvilket Egteskab de har aflet 3 Sønner. Anno 1707 den 17. January blev Hun af sin himmelske Fader til den ævige Glæde ved een Sagte og Salig død paa Lønborggaard bortkaldet, da hun hafde levet i denne Verden 65 Aar 8te Maaneder ringere 1 Dag og udi et klerligt Egteskab 46

Aar Ste Maaneder ringere 3 Dage. Hendis Sjel er i Guds Haand, hvor ingen pine rørér den, Og som hun har stridet en god Strid, fuldkomet løbet og holdt Troen, Saa er nu Retfærdigheds Crone bortlagt til Hende, hvilken Herren etc.

- 3) Udi dette Glemme hviler den Høyædle og Welb. Herre, Nu hos Gud Salige H. Selio Müller, fordom Deris Kongl. Mayst. virkelig Étatz Raad og Amtmand over Schivehuus Amt, Som i Tiden manglede intet af alt det, der ved Guds Forsiun oc Naturens og Lykkens Gaver og i Ævigheden glæder sig ved at være gaaet ud fra det alt. Sin Adelstand erholdt Han ved Nedstammelse af Adelige Førældre, da Han den 23. Novbr. 1669 fik dette Verdens Lys at see. Sin Ærestand erhvervede Han ved saadanne meriter, som vare Hans herkomst anstændige; Desaaarsag Han ogsaa efter sin Stand var benaadet med Welstand, som blev formeret, da Han ved Guds Forsiun den 17. Octbr. 1704 indtraadte i Ægtestand med sin nu Sal. Frue Høyædle og Velbr. Fr. Magdalene Bartholin, ved Hende Han blev velsignet med 2de Sønner og 4re Døttre. Men hvad er Velstand uden Blanding af Væstand, Hvad er Ærestand uden en lærestand i Verdens Skole, Og hvad er Adelstand uden en Fabelstand paa Verdens Skueplatz. Den Sal. Herre erfarede denne Sandhed, da han Tid efter anden maatte see alle sine kiere Døttres liig som Forløbere for sin Sal. Frues, Som døde paa Deris fællis Herre Sæde Lønborggaard den 14de May 1716, Da Han af Alder og Svaghed udmattet cederede sin Amtmands Charge til sin kiere Søn Hr. Henrich Müller. Men fornemmelig naar han betragtede at Deris Adelstand alleene er varig, Hvis Borgerstand er i Himmelen,

I hvilken Betragtning Han kaldte sin leve Tid i verden sin Udlændigheds Tid, efter Jacobs vidnisbyrd liden og ond; Thi endogsaa den længste Tid siunis for et oprigtigt Guds Barn for liden til at berede sig til Ævigheden. Men den Naadige Gud, som altid træffer den beleilige Tid, gjorde Ham moen til Ævigheden ved meere end 81 Aars Alder, og i Sin velbehagelige tid indbandt Hans Siel i de levendis Knipper den 18. Decembr. 1750.

- 4) Fru Magdalene Bartholin, født paa Kaas 4. Nov. 1687 af Etatsraad Kristoffer Bartholin og Fru Mariane Grove. „Efterat hun af en tærende Sydom nogen Tid her havde døet dagligen, begyndte Hun 14. May 1716 ved en salig Død at leve evindelig“.

1766 ejede Kirken nogle Enge i Rindum Mærsk, en Eng på Ganer Elte, omtrent 1 $\frac{1}{2}$ Td. Hartk. i Langkjærgård, Stavning Sogn, og en Eng, der brugtes under Tarm Møllegård.

Præster.

- 1) Hr. Dines Nielsen, var alene Præst i Lønborg og levede endnu 1584.
- 2) Hr. Lave Pedersen Trelund, blev 19. Marts 1577 Formandens Kapellan og Efterfølger, ord. 16. April og var gift med hans Datter Mette (J. Reg. I 379). han levede endnu 1619¹⁾.

Indtil 1593 havde Lønborg og Egvad udgjort hver et Pastorat for sig, men da Egvad Sognemænd havde kaldet Oluf Hansen til Præst, kunde han ikke faa Stadfæstelse af Lensmanden Hans Lange, uagtet han var kaldet på lovlig

¹⁾ Ny kirkehst. Saml. VI. 548.

Måde og havde gode Vidnesbyrd af Biskoppen. Et kgl. Brev af 21. Novbr. fremkaldte Hans Langes Erklæring, der i ikke videre klare Udtryk gav den Fremstilling, at Sognemændenes Kald af en særskilt Præst var et Overgreb imod Ordinansen, og at de 2 Sogne skulde sammenlægges for at forbedre Præstens Indtægter; der er dog ingen kgl. Befaling derom førend 5. Decbr. 1593, i Følge hvilken de 2 Kald skulde høre sammen, efterdi, nogen Tid efter Kristian III's Ordinanses Udstædelse om Annexsognene, en Kommission af Adelsmænd havde bestemt, at de skulde sammenlægges, og alene de 2 Præster indbyrdes havde delt Sognene mellem sig; Biskoppen fik Befaling til at byde Sognemændene og Oluf Hansen „at de sligt deres Forsæt og Begæring lade falde, så vi for videre Overløb og Klage-møjl udi så Måde må blive forskånede“¹⁾.

- 3) Hr. Peder Iversen Hemmet, Søn af Biskop Iver Hemmet i Ribe, blev Student fra Ribe Skole 1623, nævnes som Præst her 1629 og var gift med Anna Hansdatter Ølgod. Han søgte Kongen om at måtte nyde begge Sogne med deres Præstegårde, hvorfor Kristoffer Gersdorf og Biskoppen fik Brev 14. Marts 1631 om at erklære sig derom; Erklæringen gik ud på, at Kirkerne ligge hinanden så nær og belejligt, at de nu såvel som tilforn mageligen kan betjenes af én Præst. Næste År søgte Præsten atter Kongen 2 Gange om at nyde begge Sogne, men at måtte bo i Egvad Præstegård, „formedelst den er en enlig Gård og til mine Studiers Continuation mere magelig og beforderlig“, medens Lønborg Præstegård ligger i en stor By og Birk og en Del af dens Jorder grænser til Fjorden, så den tit lider Skade af Vandflod og Kvæget

¹⁾ Ny kirkehist. Sml. VI 674—77.

undertiden drukner. Nogen Tilladelse herom kom ikke, og der er ej heller nogen Oplysning om Grunden til at Hr. Peder hellere vilde bo i Egvad, men denne må hvile på de Forhold, der bevirkede, at han kort efter blev afsat, dog nød han Nådensåret, hvilket ses af, at hans Efterfølger 1635 søgte at faa Godtgørelse derfor hos Biskoppen og Hr. Povl Jørgensen i Øse, der havde dømt ham til at udrede denne Afgift⁴⁾. Den Forseelse, som virkede, at han blev afsat, har dog næppe været stor, thi det er uden Tvivl ham, der 1632—39 var residerende Kapellan ved Århus Domkirke og derpå til sin Død 1644 Præst i Albæk og Vår. I Følge en gammel Optegnelse skulde han være løben bort fra Embedet, da Fjenderne oversvømmede Landet (altså 1627—28), men dette kan dog ikke have bevirket hans Afsættelse, da han var Præst i Lønborg 1631 og vel også en Del af 1632⁵⁾.

- 4) Mag. Jens Knudsen Skytte, en Bondesøn fra Ty, født omtrent 1594. Da han var 16 til 17 År gammel, kom han i Latinskole. Han var længe Huslærer på Lønborggård og rejste siden udenlands med Joakim Gersdorf. Ordineret 28. Juni 1633, (Gjellerup Jersin 268). 2den Septbr. 1635 fik han kgl. Befaling at yde Hr. Lave Trelunds Enke den Afgift, som hans Formand Hr. Peder Ivørsen havde givet⁶⁾. Skytte var gift 2 Gange, sidst med Kirstine Lauridsdatter Bork, Datter af Herredsfoged Las Lavridsen i Bork, deres Epitáfium er nævnt under Kirkens Beskrivelse. 1638 opførte han

⁴⁾ Ny Kirkehist. Saml. VI 677—81.

⁵⁾ P. N. Thorup i Ribe Skoleprogram 1843 S. 15.

⁶⁾ J. Reg. IX 226.

det 1859 afbrændte Stuehus, ligesom han 1643 byggede den i 1858 nedbrudte Lade, hvortil Tømmeret efter Sigende var skovet i Lyne Sogn. Over Køkkendøren stod følgende Indskrift: „Anno 1638 has ædes extruxit Mag. Janus Canuti Schytte“, og over Døren til Loen og Laden: „Anno 1643 haver Mag. Jens Schytte den Lade af nye ladet oprette“. 14. Novbr. 1639 udstedtes kgl. Brev, at da han havde forset sig i adskillige Måder og begærede Nåde og ikke Ret, skulde Jænsmanden hver i Vind lade Sagen falde og aftinge med ham efter hans yderste Formue¹⁾. 1660 var Mag. Jens Skytte på Gejstlighedens Vegne i Ribe Stift i Kjøbenhavn for at underskrive Souverænitetssakten, han var da Provst i Nørre-Horne Herred. Skytte † 5. Decbr. 1672, 78 År gammel. Med sin første Hustru havde han en vanfør Datter, der døde i Lønborg Præstegård 3. Juli 1716, 80 År gammel; med sin anden Hustru havde han en Søn Lavrs Jensen Schytte, der kom til Kjerteminde, og hvis Søn Peder Kristian døde som Borgmester sammesteds 1749 og 2 Døtre, af hvilke den ene blev gift med Hr. Peder Jensen Riber i Ølgod, den anden med Efterfølgeren.

5) Mag. Søren Jensen Borman, Søn af Renteskriver Jens Sørensen i Kjøbenhavn. Han blev Præst her efter Formandens Død, efter fra 1668 at have været Kapellan hos denne. Borman var gift med: 1) Jens Skyttes Datter Kirsten og 2) Ida, Datter af Borgmester Kristoffer Karstensen i Ribe, der skænkede ham 2 Døtre, af hvilke en ægtede Peder Nielsen Endorf til Hennegård og den anden Mag. Filip Friedlieb i Aandsager. 1675 blev Borman Herredsprovst, han døde 19. Oktbr.

¹⁾ J. Teg. X 136.

1712, hans Enke 1727, hun fik 40 Rd. årlig i Pension. År 1700 afsagdes Dom i en Retssag mellem ham og Ejeren af Lønborggård, hvorved den omtvistede Korntiende af de Lønborggård underlagte Kongensgård og Kristen Skovbos Gård tildømtes Præsten, hvilken Dom stadfæstedes af Højesteret 22. Juni 1701. Hans Enke flyttede til Datteren på Hennegård og medtog en Mængde Dokumenter vedkommende Lønborg Præster og Præstekald, og en senere Ejer af Hennegård, Borgmester Krag, lod dem tilligemed endel andre Brevskaber „som noget ham til ingen Nytte“ opbrænde.

Hr. Hans Kjerrumgård fik 14. Oktbr. 1707 kgf. Stadfæstelse på Henrik Müllers Kaldsbrev til at blive Formandens Efterfølger, men tiltrådte aldrig Kaldet og var kun Kapellan. Han døde, i Følge Viberg, 1712. Hans Enke ægtede Hr. Lars Fog.

- 6) Hr. Lars Othsen Fog, f. 1681, kaldet hertil af Amtmand Henrik Müller til Lønborggård 17. Decbr. 1712, var en Søn af Hr. Otto Grønbæk, Præst i Grønbæk og Svostrup. Gift 19. Juni 1714 med Margrete Guldager, Datter af Hr. Knud Gu'dager i Henne, med hvem han havde 8 Børn, hvoraf kun Datteren Ane Kirstine, der var vanvittig, blev voksen. 10. Oktober 1731 blev han Herredsprovst, † 7. April 1737, hans Hustru døde 1732. Han ejede Part i Kirkegård i Egvad Sogn samt hele Starbæk Mølle af Hartkorn 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. Ager og Eng, 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Mølle-skyld. 9. Avg. 1737 befaledes det, at Møllen skulde sælges, da „den moxen er øde“, til Fordel for den vanvittige Datter¹⁾.

Den ældste Kirkebog, der til for få År siden fand-

¹⁾ J. Reg. XXX. 285.

tes, er begyndt af ham; den brændte med Præstegården 1859, dog haves heldigvis et godt Uddrag deraf, som Pastor Jeger i sin Tid sendte til Kaptain Lengnick. I denne fortaltes, at 25. Marts 1714 strandede 30 hollandske Skibe for Klitterne, deraf 13 mellem Nyminde og Søndervig. 29. Maj 1720 indbrød 3 store »spanske Søer« for Klitterne og siden den Tid er Fiskeriet meget formindsket. 3. Decbr. 1720 var den største Flod i Mands Minde. 1725 grasserede Børnekopperne i Sognet.

- 7) Hr. Johan Jørgensen Helsted, f. i Hellested 10. Avg. 1700, hvor Faderen var Snedker, Student fra Københavns Skole 1721, tog Attestats 2. Maj 1724, var 1726—33 Huslærer hos Præsten i Valløby og Fakse, blev Præst i Lime 23. Febr. 1733, kaldet af Fru Mariane Grove til Kås, og kaldedes hertil af hendes Svigersøn Selio Müller 23. April 1737. 19. Juni 1754 blev han Herredsprovst. Han var gift: 1) 16. Febr. 1734 med Kristine Sofie Nissen, Datter af Provst N. i Ormslev, med hvem han havde 6 Sønner og 6 Døtre, hun døde 1ste Decbr. 1753 i sin 12te Barselseng; 2) 4. Juni 1755 med Hr. Bertel Agerholms Enke i Oddum, † 19. Juni 1775. Samme År afstod Helsted Provsteembedet til Hr. H. B. Fogtmann i Bork, han døde 5. April 1785.

12. Novbr. 1772 blev Hr. Peder Gjødvad kaldet til Helsteds Kapellan og Eftermand, men kort før dennes Død, nemlig 21. Marts 1785, forlod han Kaldet og „indleverede til Bispen med Resignation den ham forundte Konfirmation på Kaldet“.

Helsted har begyndt Præsteembedets liber daticus. I Kirkebogen optegnede han, at i Juli Maaned 1748

fornam man en forfærdelig Jordbævelse. Natten mellem 21. og 22. Decbr. 1759 fornam man overalt i Danmark og Norge et stort Jordskælv. 12. Juli 1782 gik Mademoiselle Johanne Sofie Bévriere, der var Lærerinde på Lønborggård, over fra den reformerte til den lutherske Kirke og gik til Alters 28. Juli.

1763 opkom Ild i Bryggerset i Præstegården, men der brændte kun 7 Fag.

- 8) Hr. Anders Vulf Meiner, Søn af Birkedommer Diderik M., f. på Grubbesholm 13. Juli 1755, tog Attestats 1780, Kabinetsprædikant hos Gehejmeråd, Stiftsbefalingsmand i Sælland, Brøkkenhus 1782, residerende Kapellan i Mariager 21. Avg. 1784 og Præst her 25. Maj 1785. Han var gift med: 1) Marie Elisabet Horn, † 15. Oktbr. 1790, med hvem han havde 2 Sønner, der døde som Børn, og 2) Marie Rindom, † 20. Juli 1831, Datter af Kjøbmand Jens-Bjerg R. i Ringkjøbing, med hvem han fik 4 Børn, hvoraf kun Datteren Kristiane Dorte overlevede ham. Meiner døde 29. Maj 1799; på hans Gravsten har hans Enke ladet sætte følgende lyriske Udbrud:

„Endnu et Kys til Afsked på din Kiste,
du Gode, ak at jeg dig skulde miste.“

Jeg stedse føle vil dit tunge Savn,
til hist jeg atter iler i din Favn“.

- 9) Hr. Jørgen Bloch, f. 13. Juli 1767 i Viby på Hinds-
holm, hvor hans Fader Lavrids B. var Præst. Tidlig
fader- og moderløs blev han opdraget hos sin Fæster
Anna Hedevig Hertel, en Præsteenke i Odense, tog
Attestats 1791 og blev Præst i Ferring 1796. Den
27. April 1798 ægtede han Gjertrud Fog, † 26. Jan.
1840; en Præstedatter fra Langeland og den mellemste

af 15 Hælsøskende, med hvem han havde 9 Børn, hvoraf 7 overlevede ham. Han † 25. Septbr. 1838. Han har skrevet nogle Lejlighedsdigte og bibelske Sange samt en stor Mængde rimede Gåder og lignende. Præstegårdens Have har han udvidet betydeligt.

- 10) Hr. Jørgen Viktor Bloch, Søn af Formanden, f. 25. Septbr. 1812, tog Attestats 1833, s. År Adjunkt i Randers og gift med Agathe Thorlacius, tog Licentiatgraden 1835, Præst til Borbjerg 1837 og kaldet hertil 8. Decbr. 1838. af Kammerherre Benzon, Provst for Hind, Bølling og Nørre-Horne Herreder 1851, forflyttet til Kjerteminde 11. Juli 1855. Han har arbejdet ivrigt for en herfra gennem Grækenland udgående Mission blandt Muhamedanerne, har taget Del i de literære kirkelige Stridigheder, ligesom han under et andet Navn har leveret Bidrag til Skønlitteraturen. Af Vigtighed er hans Bemærkninger 1837 om den vesterjydske Dialekt, der foruden Oplysninger om Sproget indeholder en i jydsk Tone fortrinlig holdt Fortælling.
- 11) Hr. Edvard Villiam Jeger, f. 1810, kaldet til Præst her 8. Oktbr. 1855, flyttet til Knebel 12. Juli 1864, gift med Sofie Kipnaesz. Han har opført den nuværende Præstegård 1859, efter at den ældre s. År var brændt.
- 12) Hr. Frederik Eos Stampe Krarup, f. 2. Febr. 1811, g. m. Frederikke Krarup, kaldet hertil 19de Septbr. 1864. Han har udgivet en omhyggelig Stamtafle over den krarupske Slægt.

Degne.

Peder Hansen, Sædedegn i Lønborg, klagede til Kongen over, at han ikke havde noget at bo på og derover

ikke kan Ungdommen der udi Sognet tilbørligen undervise, ikke heller lade Klokken kime og andet forrette, som Ordinansen og andre kgl. Forordninger tilholdt ham, hvorfor Lensmanden 14. April 1636 fik kgl. Brev at skaffe ham en af Kirkens Boliger eller et andet Hus¹⁾.

Jens Knudsen, 1713 g. m. Lisbet Terbensdatter, † 1740, 53 År gammel.

Kristian Bertram Hammerich, 14. Oktober 1745 g. m. Maren Jensdatter Rindom, begge døde 20. April 1772.

Frederik Meiner, g. m. Margrete Elisabet Hammerich, † 15. Maj 1825, 74¹/₂ År gammel.

Diderik K. Meiner, f. 28. Maj 1790, g. m. Ingeborg Kirstine Stokholm, † 24. April 1839, 49 År gammel.

Jens Roll, gift med Maren Meiner, † 10. April 1852, 48 År gammel.

Peter L. Feilberg, kaldet 1852.

Hans Erlang, kaldet 13. Decbr. 1869.

¹⁾ J. Teg. IX 294.

Egvad Sogn.

Der findes nu ingen Gård eller By i Sognet, som hedder Egvad, og Navnet må derfor udledes fra Kirken, hvis Navn omtrent 1340 skreves Ekwath¹). Denne har igen været bygget på en Gårds Grund og det er formodentlig den Gård, der nu hedder Kirkegård og som i ældre Tid hed Egvad Præstegård, der har overført Navnet på Kirken og derfra på Sognet. På dennes Mark må derfor søges den nærmere Grund til Navnet, i det der fra denne må have været et Vadested over Bækken imod Tarm Bisgård.

Navnlig i den sydlige Del af Sognet findes mange Kæmpehøje, hvoriblandt kan nævnes Tinghøje, Galgehøj, Maskjelhøj, Klynshøj. Ved Tinghøjene, der ligge på Forsum Mark, har Herredstinget formodentlig været holdt en kort Tid, hvilket da har givet Oprindelsen til Navnet (se nærmere Sønder-Vium Sogn).

Byer og Gårde.

Tarm By, der havde sin Mark for sig selv uden Fællesskab med Tarm Bispegård eller Tarm Mølle, bestod 1683 af 14¹/₂ Gårde og 3 Bolshuse kaldet Krages, 19 Bolshuse og 5 Gadehuse. Beboerne drev Fiskeri i Tarm Kær og Skjærn Å og lod male i Tarm, Forsum og Tarm Bispegårds Møller „og iblandt bruge deres Håndkværne at male Gryn og Malt på“. Marken var delt i 4 Tægter eller Vange; enkelte Marker hed Vingagre, Grædsig, Katme-

¹) Oldemoder S. 111.

derne, Hønrøgelagre, Gummefald, Ballegårds Tægt, Balmager o. s. v.

Fra 1414 have følgende Tingsvidne: „Peder Ipsen, Tinghører på Nørre Herredsting, m. fl. gør vitterligt, at År efter Guds Byrd mcdxiiij Torsdagen før sanctorum Viti et Modesti (14. Juni) fik beskeden Mand Lars Nielsen et fuldt Tingsvidne af 8 Dannemænd, som så og hørte Sandemændene i Nørre Herred, der på forskrevne Ting tilstod og kundgjorde deres Tog, som de vare lovlig tilkaldte at gøre Herredsskel og Markskel mellem Skjærn Mark og Tarm Mark, og satte de 1 Sten først i Åen i Roddensig Munde, og så 1 Sten i Skjærn Vadsted og 3die Sten i Hjortholm Å, og svor derimellem ret Herredsskel og Markskel ad Midtstrøm at være efter Loven“. Dette Sandemandsbrev blev konfirmeret af Kongen 1537.

1475 gaves $\frac{1}{2}$ Td. Smør til Domkapitlet i Ribe af en Gård i „Tharm“¹⁾, der selvfølgelig må have tilhørt Kapitlet, og under Provstiet ved Domkapitlet hørte en Gård her med en årlig Afgift af $2\frac{1}{2}$ Ørte Korn²⁾.

I Året 1652 blev Postvæsenet ordnet mellem Ribe og Ringkjøbing, hvorved der blandt andre Steder blev Posthold i Tarm³⁾. 1721 døde Kaptain Henrich v. d. Myhle af Tarm og nogle År efter nævnes Major Mikael Treiber som Ejer af en Gård i Tarm, hvorpå han bode.

Fra gammel Tid af har Alfarvejen gennem Vestkysten til Viborg Landsting gaet over Tarm. I Sandemandsbrevet af 1414 nævnes vel Skjærn Vadsted, men da Skellet dannes af den fra Damsø kommende Å og ikke af Storåen, kan der meget vel have været en Bro over denne, og der

¹⁾ Oldemoder S. 107.

²⁾ Kinch: Ribe S. 600.

³⁾ O. Nielsen: Skadst Herred S. 44.

er næppe Spørgsmål om, at her i mangfoldige Tider har været en Bro over Æen. Vejen over Tarm Kær har derimod fra gammel Tid været berygtet, og herom har vi et Vidnesbyrd i den Beretning om Kong Hanses sidste Rejse fra Ribe til Viborg og Ålborg, som Svaning har meddelt¹⁾, og hvor han hentede den Forkølelse, der blev hans Død. I Januar Måned 1513 var Kongen i Ribe, hvor han i nogle Dage holdtes indespærret af en af de der ikke ualmindelige Stormfloder, der helt omsluttede Byen. Derfra vilde han til Ålborg, Om denne Rejse beretter Svaning:

„Da han på Rejsen var kommen til Tarm Kær²⁾, fandt han, på Grund af at Vandet i Skjærn Å nogle Dage i Forvejen var steget over alle Bredder, Engene og alle lave Steder således fyldte med Vand, at Landevejen var skjult (som det plejer at ske ved en pludselig Flod) og Bølgerne gik vidt og bredt allevegne over Jorden. Kongen lod sig ikke afskrække af den vanskelige Overgang og vilde, at man skulde føre ham ad den skjulte Vej under Vandet. Han kom også lykkelig over Vejen og kom ind over Kæret, hvor han til Hest fulgte en Mand, der gik foran, da der nu ingen Fare var mere at frygte. Men denne Sikkerhed fik en sørgelig Udgang, thi Hesten faldt i et Hul, Kongen styrtede af Hesten, førend Folk kunde komme ham til Hjælp, han kom helt under Vandet og var i stor Livsfare, men blev taget op og båret ind i Tolderens Hus ved Broen, hvor der blev gjort Ild på og hans Klæder trukne af ham. Da han her sad ved Ilden for at få Varmen, fik han en

¹⁾ Ioan. Svaningi Christiernus II. 1653 S. 69.

²⁾ Sidst i Januar eller først i Februar (Allen: nord. Rigers Hist. I. 620).

stærk Feberrysten, men intet kunde afholde ham fra at rejse videre.¹⁾)

I denne Beretning nævnes altså Broen, og foran er meddelt, hvorledes Johan Rantzau 1534 stormede den, da den var besat af Bønderne. Formodentlig har der fra ældgammet Tid været Bro over det midterste Vandløb, der var det bredeste, medens den over Kirkeå ved Skjærn og de såkaldte Krøjbroer er fra en senere Tid, den nærmest Tarm er først fra forrige Århundrede. Vejen over Tarm Kær har ej heller altid gået netop på samme Sted som senere. I et Vidnesbyrd, der udstædtes 1732 af flere Mænd der kunde huske 70 År tilbage, altså til omtrent 1660, hedder det: „I hans første Minde var der ingen Vase over

¹⁾ Da Kong Hanses Død således er knyttet til Egnen, har det ikke kunnet undgås, at det historiske Bedrageri, som P. Skougaard var Ophavsmand til, også er blevet bekendt her og går igen som troværdig Historie i mere eller mindre forandret Skikkelse. Det er måske derfor her på rette Sted at gentage, hvad Allen siger derom i de tre nord. Rigers Historie II 521—22: „Dette smukke Forsøg (at forvanske Historien og pådigte Kristjærn II en ny og skrækkelig Forbrydelse) skyldes den bekendte Literatus Peter Skovgaard, som ved den engivne Tid (1837) opholdt sig i Ålborg. På en Skindrem skrev han med forsøgt Efterligning af gammel Skrift nogle Ord, hvis Mening var, at Kristjærn myrdede sin Fader Kong Hans, indsvøbte Remmen i Bly og nedlagde den i et Blikhylster på et Sted i Ålborg, hvor man gravede for en Vandlednings Skyld, og hvor det var af vente, at den straks vilde blive funden, og hvor den også blev funden. Bag på Remmen stod Årstallet 1520. Bedrageriet var beregnet på at skulle finde Indgang ved den Omstændighed, at ved en flere År tidligere foretagen Åbning af Kong Hanses Grav fandtes der 3 Huller i hans Hjerneskæl. Slige Huller kunne efter Lægekyndiges Forklaring fremkomme ved en Sygdom i Hjernen. Hvo, der imidlertid betragtede det aldeles friske Blæk eller Remmen, der skulde have ligget 300 År i Jorden, men intet Spor viste af Indvirkning af sit lange fugtige Gemmested, men så ud som et Stykke af et moderne Læderbelte eller Sele, eller Blyet, der heller ikke vidnede om Ælde eller Angreb af Tiden, maatte ved det blotte Øjesyn overbevise sig om, at her havde et Bedrageri fundet Sted, og det et meget plump. Professor C. Paludan Müller har næsten vist dette Forsøg for megen Ære ved at anvende sin kritiske Pen til at blotte dets Usselhed i en Afhandling i det fynske Fjerdjærgårsskrift: *Fer Literatur og Kritik* I 244 flg.“

Tarm Kær, som (hvor) den nu er anlagt, men siden blev lagt for noget over 40 År siden (altså omtrent 1690), og førend det skete, før de Rejsende over Tarm Kær, hvor dem bedst syntes, men i gammel Tid har han hørt sige, at Vejen skal have gået vidt vesten for Vejen og Vasen, som den nu går, og findes endnu der i en Vejleende et Hul, som kaldes „Kong Hanses Hul“, hvor bemeldte Konge selv med sin Hest skal være kommen omkuld, da han passerede over Tarm Kær, men aldrig havde der været nogen Bro i hans Mindetid sønden for den øverste og sønderste Bro indtil Tarm Hede, men vel kunde erindre sig, at der blev gjort en Vase eller Dæmning af Jord ligeud for bemeldte synderste Broende og i synder, indtil Tarm Forte eller Hede vedtager, og blev den Vase eller Jorddæmning lidet fra bemeldte Broende lagt og skiftet til Øster Herred, og blev Stovstrup Mænd af Herredsfogden Niels Mogensen lejet til at gjøre det Skifte færdigt, som de og i Stovstrup gjorde. Siden blev der sagt, at Øster Herreds Folk blev taget igen derfra, så forfaldt Dæmningen og Vandet gennembrød, at den blev øde og ingen kunde fare derad, og så kørte Folk siden østen for, hvor der nu findes dybe Vejlesteder i Højvande og Isbrud, som ingen Bro nogensinde ham vitterligt havde været der, ej heller at Lundenæs Ejere eller deres Betjente havde flyttet nogen Bro fra det Sted.“

Amtmand Kristian Teilmann indgav 11. Avg. 1731 en Skrivelse til Kammerkollegiet, hvori han påviste hvilken Ulempe det var, at der ved Tarm Kærs søndre Ende i Egvad Sogn ingen Bro var, hvilket forårsagede, at når der var Højvande måtte Rejsende undertiden flere Dage vente på at komme over, ja der var Exempel på at Folk var druknede i Kæret. Han havde opfordret Forvalderen på Lunde-

næs Daniel Ellip Rask, hvis Herskab ejede de 3 Broer over Kæret, til at lade den manglende Bro opføre, men denne påstod, at det ikke kunde ske uden at Herskabet fik Godtgørelse og højere Taxt af Rejsende. Men dette turde Teilmann ikke pålægge uden kongelig Tilladelse, da det vilde falde besværligt for de omliggende Herreder og Sogne, der foruden deres årlige Arbejde ved Vasernes Vedligeholdelse desuden årlig måtte yde Bromanden af hver Helgård 1 Skp. Byg og af hver Halvgård $\frac{1}{2}$ Skp., enten man kørte over eller ej, når Omkostningerne ved Broen måtte lignedes på Hartkornet. Teilmann fik nu Ordre til at indhente en Erklæring fra Rask, der lod optage Tingsvidne om Vejen, hvori det ovenfor omtalte Vidnesbyrd findes. Han hævdede, at der aldrig havde været nogen Bro på dette Sted, og at Lundenæs kun havde Skøde på den store Bro, hvorpå Teilmann 1. Avg. 1733 fik Befaling til at forfølge Sagen ved Lands Lov og Ret, først om Lundenæs Ejer bør betale den nye Bro, dernæst om han bør vedligeholde Kirkebroen¹⁾ og Krøjbroen og endelig hvorledes han bør anses for Brotoldens Forhøjelse. Enden på Sagen blev at Broen blev opført, vistnok af Lundenæs Ejer, i det Mindste måtte Broeieren vedligeholde den i dette Århundrede.

Broen og Kæret nævnes ofte i Kongebreve, således den 9. Avg. 1529, da det forbødes Bromanden at tage Bropenge af Stiftsskriveren og af Kongens Tiendelam²⁾. 29.

¹⁾ Angående Kirkebroen fik Lensmanden på Lundenæs kgl. Brev af 20de Januar 1639, at der før har været en Bro over Kirke ved Lundenæs, der nu er øde, og man ikke kan komme over, hvorfor han skulde lade den gøre istand og tage i Bropenge af 2 Heste og Vogn 1 Sk., af hver Hest eller Ox $\frac{1}{2}$ Sk., dog skal det staa enhver frit for at drage udenom Broen (J. Teg. X 27). 2. Febr. sluttede han Kontrakt om Broens Opførelse med Niels Nielsen i Mørup, Birkefoged ved Skjærh Birketing, og Kristen Jensen i Ganer (J. Reg. IX 346).

²⁾ J. Teg. II 84.

Novbr. 1608 fik Lensmanden på Lundenæs kgl. Brev, at Bromanden Niels Lavridsen havde klaget over, at der var gjort Indførsel i hans Bo, fordi han ikke i rette Tid havde ydet Afgiften (Tolden) af Broen „uanset at forskrevne Skjærn Bro en lang Tid skal have været ganske ufærdig“, hvorfor det tillodes ham fremdeles at betjene sin Bestilling, indtil Kongen selv fik Lensmanden i Tale¹⁾. Broen var 1617 bortforpagtet for 100 Rd., men Forpagteren beklager at han ej kan yde Forpagtningsafgiften, da Mynten var forandret, hvis Tolden ej forhøjes således, at den bliver for en Vogn og to Heste 1½ Sk., for en Hest, en Okse og en gangendes Person 2 Hvide, istedetfor som hidtil kun en Sysling, hvilket tillodes²⁾. Den ulykkelige Krig, som 1628 hærjede Landet, gav sig også Vidnesbyrd her, således klagede Bromanden 1630 over, at han ikke kunde betale Afgiften, da „Købmandshandel og Driften på nogle Års Tid har været nedlagt“. Tolden estergaves 2. Marts 1630 for 1 År³⁾. 6. Febr. 1632 udstædtes kgl. Brev til Lensmanden på Lundenæs, at han havde andræget om kgl. Befaling til Bønderne i Bølling og Nørre Herreder, at de måtte tilholdes Tarm Kærs Køresteder, Indvaser og Broer vedlige at holde, desligeste, at Skjærn Bro, som var ganske brøstfældig, så ingen sikkerlig kunde komme derover, måtte igen repareres, hvorfor han skulde lade dens Brøstfældighed taxere. 27. Juni 1633 fik han kgl. Brev, at Lensmanden på Silkeborg havde fået Befaling at lade hugge Tømmer til Skærn Bros Reparation, hvorfor han skulde lade den

¹⁾ J. Teg. V. 414.

²⁾ J. Teg. VII. 124.

³⁾ J. Teg. VIII, 286.

gøre i Stand og siden holde den vedlige¹⁾. 1643 klagede Bønderne i Egvad Sogn over, at de daglig har Arbejde ved Tarm Kærs Reparation, og begærede, at Bønderne i Lønborg Birk, der bode i samme Herred og nærmere ved Kæret end en Del af dem, måte være dem behjælpelige, både når Tarm Kær findes brøstfæddig, så og gøre Ægter når Rigens Råd eller Kongens Bud kommer forbi, hvilket bevilgedes 29. Juli²⁾.

Ved Skøde af 17. April 1661 solte Kong Frederik III Lundenæs til Brødrene v. Ueffelen, hvormed Skjærn Bro fulgte, der således kom i private Hænder. Tolden ansloges ved Købet til 100 Daler årlig.

I Året 1849 afløstes den private Eiendomsret for 11454 Rd. 91 Sk. Bropengene, som skulde ydes for at passere Broen, var ved Afløsningen:

12⁴/₅ Sk. (8 Sk. dansk) for en Vogn,

4⁴/₅ Sk. (3 Sk. dansk) for en Rytter, en Hest, et Fækreatur,

1³/₅ Sk. (1 Sk. dansk) for en Fodgænger, et Får, et Svin,

men de omliggende Sogne havde Akkord med Ejeren af Broen om at yde et vist Mål Korn årlig, og så have fri Fart over Broen.

Norden og østen for Tarm, på det Sted hvor den gamle Landevej førte over den søndre Å, findes en Plet omgravet Jord, der endnu bærer Navnet „e Lejr“. Her har en fjendtlig Troppeafdeling i en af Krigene i den første Halvdel af det 17de Århundrede haft Lejr, som det siges for at be-

¹⁾ J. Teg. VIII 410.

²⁾ J. Teg. XI, 63.

skyde den faste **Borg Lundenæs**. Ved denne Lejlighed blev **Øeter-Anum** i **Skjærn** afbrændt og ødelagt, og **Jor-**derne siden lagte under **Lundenæs**.

3 Gårde i **Byen** hedde **Cade**, 4 kaldes **Bavn**bæk, 1 har Navnet **Bundgårn**, 1 **Lønborghøj** og 1 **Sted** hedder **Balle**. 1597 nævnes **Bramminge Husted** under **Tarm Mark**.

I den senere Tid har der været en stærk Meningsforskkel mellem **Beboerne** om Navnet skulde skrives **Tarm** eller **Tarum**, som endnu er stående mellem **Mand** og **Mand**. Det er klart, at **Forkæmperne** for **Formen Tarum** ikke kunne hente nogen **Bestyrkelse** fre de ældre **Skrivemåder**, ligesålidt som fra **Udtalen**, der lyder **Tarm**. Da den ældste **Skrivemåde** er **Tharmæ**, **Tharm**, ma man antage, at det er det samme **Ord** som det oldnordiske **Thrömr**, hvortil svarer en dansk **Form** **Thram**, og at **Bogstaverne r** og **a** ere ombyttede, som f. E. i **tærse**, oldn. **threskja**, **fersk** af **frisk**. Ordet betyder **Rand**, **Kant**, hvad enten det nu er **Bymarkens** **Beliggenhed** ved **Skjærn** eller ved **Tarm Å**, der har givet **Byen** **Navn**.

Tarm Bispegård nævnes første Gang 1350. 12te **Marts** d. **År** udstædte de 4 **jydske Bisper** et **Brev** til alle **Sognepræster** i deres **Stifter**, at da **Ridder Lave Rød** med sine **medskyldige** havde **plyndret** **Ribe Kirkes Gods** i **Tharmæ** i **Ekwad Sogn**, i **Gøygh** (**Give?**), **Osthorp** (**Vostrup**, **Lønberg Bispegård**), **Stafnyng**, (**Stavning**) og **andensteds** ligesom en **Gård** i **Jamdorpp** (**Jandrup**), der tilhørte et **Alter** i **Ribe Domkirke**, og **afdøde Præsters Gods**, nemlig **Hr. Laves** i **Oksby**, **Hr. Peders** i **Stavning** og **Hr. Kjelds** i **Velling** og mange **andres** for **Kvæg**, **Korn** og **Indbo** og **voldelig** ladet det **bortføre** fra **Kirkernes Grund** til **Hån** for **Provinssatutterne** og til **Kuldkastelse** af den **irkelige Frihed**, hvorfor han ved selve **Gerningen** i **Følge** samme **Provinssatutterne**.

tuter er falden i Bandstraf, så skulde de hver Søn- og Festdag i Kirkerne og på Tinge offentlig erklære Lave Rød og hans medskyldige for bandlyste, indtil de tilbagegav det således bortførte, og at Gudstjenesten i det Sogn eller de Sogne, hvori de opholdt sig eller hvor de røvede Sager var ført hen, skulde ophøre. Hvis de da ikke inden en Måned omvendte sig, skulde Præsterne med tændte Lys og ringende Kløkker erklære dem bandsatte, ligesom samme Bandsættelse ramte dem, der deltog med dem i Spise, Drikke, Tale, Bøn, Handel, Rolig, Bad eller nogen anden Ting end dem Lovene tillod. Ligeledes påmindedes Lave Rød og hans daværende medskyldige om inden en Måned at give Godtgørelse for at han i den afdøde Biskop Jakob Splittafs Tid havde brændt og p'yndret Ribe Kirkes Gods i Osthorp, sådan som han havde forpligtet sig til for Ribe Domkapitel¹⁾.

Brevet må imidlertid ikke være taget til Følge, formodentlig på Grund af, at den sorte Død, af hvilken måske allerede de 3 ovennævnte Præster vare døde, netop på den Tid tog en forfærdelig Udbredelse. 28de Juni 1354 udstædtes atter en ligelydende Bandbulle mod Ridder Lave Rød og Væbnerne Bo Høg og Esger Kristiensen, Brødre, hvilke 2 sidste altså er de foran omtalte medskyldige²⁾.

Når disse Overgreb ere foregåede, ses ikke bestemt, men der henpeges dog på, at de tildels ere skete nogle År forud, i det det omtales at Plyndringen i Vostrup er sket i Biskop Jakob Splittafs Tid (han døde 1345), og derved føres vi næsten tilbage til Grev Gerts Tid; på den anden Side ser det også ud til, at de afdøde Præster ere døde af Pesten, så det er en langvarig Fejde disse Folk har haft med Bispestolen. Vel

¹⁾ Kinch, Ribe 201—02. Orig. i Geh. Ark. „Bølling Herred“ Nr. 43.

²⁾ Kinch, Ribe 206. Orig. i Geh. Ark. „Nørre Herred“ Nr. 36.

ses, at Lave Rød også imod private har udøvet Voldsomheder, i det der 1355 på Varde Sysselting toges Tingsvidne, at Lage Palnesens Gods var aldrig solt, skødet eller vurderet til Hr. Lave Rød, Ridder, men at han havde tilholdt sig det med Urette til denne Dag¹⁾, men der må dog antages en Grund til denne Strid og denne søge vi nærmest i Ejendomsretten til noget af det Jordegods Bispestolen havde; ligefrem Røveri for dets egen Skyld kan vi dog neppe forudsætte af Folk, af hvilke en var Ridder og en blev det nogen Tid efter. Deres Stægts Hjemstavn må også netop søges i denne Egn. Således hedder det om noget Gods i Alslev i Skafst Herred, som Esger Juel 1312 gav til Ribe Domkapitel, at Hr. Niels Juel købte det af Hr. Lage Røth²⁾. I Slutningen af det 12. Århundrede nævnes i „Broderlisten“ i Valdemars Jordebog netop under Varde Syssel Esge Høk, Palne og Niels. 1277 ses det, at en Bo Høg, der var med til at udstæde et Skøde på Gods i Hamrum Herred, må have hørt til Rigets Stormænd³⁾. 1360 underskrev den her nævnte Bo Høg Valdemar Atterdags Håndfæstning⁴⁾. 1367 var han Ridder, da han skødede Ørum Slot til Kongen⁵⁾. 1377 var han en af de ældste Riddere, idet han i et offentligt Dokument næstefter de kgl. højeste Embedsmænd var den anden eller tredie⁶⁾.

1) O. Nielsen, Vester Horne Herred 155—56.

2) Ripæ Cimb. 220—25.

3) Oldemoder 21.

4) Geh. Ark. Årsberetning II 25.

5) Ældste Ark. Reg. I 9. 89.

6) Geh. Ark. Årsb. II 25. Han har i øvrigt ejet Gods i Hard Syssel navnlig i Sønder Nissum Sogn. Hans Søn var Peder Høg til Tandrup og Navnet Bo Høg genfindes oftere senere, ligesom vi i et Diplom af 15de Novbr. 1424 finde en Lave Rød, der stod i nøje Forhold til hans Æt. Han havde en Slegfredsterson der hed Pabe (levede 1413). Ved en anden Lejlighed

Hvad Esge Kristiernsen angår, da blev han 15de Septbr. 1350 bandsat af Ribe Biskop for at have røvet Kapittelts Bønder i Stadil og He Sogne.¹⁾

Tarm Bispegård synes væsenlig at have været en stor Avlsgård, men neppe nogen af Bispens faste Borge. Hvad vi ellers vide om den er kun lidet. 1536 blev den inddraget under Kronen og 1542 forlenet til Biskop Iver Munks Søn Frands Iversen på Livstid. Medens den 1536 ydede 1 Td. Smør²⁾, skeldte den 1664 til Lønborggård 1 Td. Smør og 2 Daler. Ved Tarm Bispegård var 1683 en Mølle, som nedbrødes for omtrent 60 Åar siden.

Tarm Mølle er en gammel Ejendom, om hvilken der 1461 var en Strid mellem Biskoppen i Ribe og Lensmanden på Riberhus, Hr. Ludvig Nielsen Rosenkrands³⁾. 1683 bebodes den af 2 Mænd, af hvilke den ene havde Møllegården og den anden Møllehuset. Møllen er formodentlig som Bispegods inddraget ved Reformationen under Kronen. 1664 ydede den til Lønborggård 1 Ørte Rug og 1 Ørte Byg og Møllen 12 Ørte Mel. 1638 blev Møllen istandsat, idet Lensmanden på Silkeborg 4de Maj fik kgl. Befaling om at sende Tømmer derhen⁴⁾.

Sjelsbøl, tidligere 2 Gårde, hvoraf den ene skyldte årlig $\frac{1}{2}$ Ørte Rug og $\frac{1}{2}$ Ørte Byg samt et Hestegæsteri, og den anden $\frac{1}{2}$ Ørte Byg og $3\frac{1}{2}$ Alb. Toftepenge til Lønborggård. Den nævnes ikke som noget særskilt i Matriklen 1683, og har vistnok derfor været en Del af

håber en af Udg. at kunne levere udførligere Efterretninger om de gamle Høger.

¹⁾ Kinch: Ribe 205—96.

²⁾ Smstds 350.

³⁾ Smstds 499.

⁴⁾ J. Teg. IX 584.

Tarm eller haft Mark i Fællig dermed. Nogle af denne Bys Marker hedde Nørre og Sønder Sjelsbølagre. Dog nævnes den 1638 som en særskilt Ejendom. Navnet forekommer derpå 1694 og endnu 1766, men nu er det forsvundet. Bygningerne ere nedbrudte og Jorderne lagte ind under Gårdene i Krages.

Krages nævnes 1683 som 3 Bolshuse under Tarm By og 1694, da der toges et Tingsvidne om, at en Glarmester i Forsum var „afsindig i sin Fornuft“ den Gang hans Forældre boede i Krages.

Kirkegård, tidligere kaldet Egvad Præstegård, ligger som Navnet antyder ved Kirken. Den 18de Oktober 1662 indgav Fæsteren af Kirkegård en Ansøgning til Kongen, hvori han fortæller at hans afdøde Fader, „som blev i forleden Fejde af de svenske ihjelskudt“, 1642 af Kongen blev forundt Kirkegård, som Lensmanden på Lundenæs, Ulrik Sandberg, havde ansat til en Skyldafgift af 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Skovsvin, 1 „Varbo Pund“ Smør og 1 Daler Gæsteri. Fremdeles havde Kongen befalet, at Kirkegård bestandig skulde høre under Lundenæs, „som den efter Tingsvidne hidtil haver ligget“. Da Fæsteren har hørt Lundenæs skal sælges, beder han om, at hint Kongebrev fra 1642 må blive fornyet. Lundenæs var dog allerede solt Året forud og Ansøgningen blev selvfølgelig ikke bevilget.

Ved Skøde af 12. Jan. 1719 solte Kongen en Part i Ejendommen til Niels Bygum på Viumgård, som skødede Parten til Præsten Lars Othsen Fog i Lønborg 1722, der atter afhændede den til Fæsteren 12. Novbr. 1731.

Forsum. Navnet skreves i Midten af det 17de Århundrede Fuorsumb, 1693 Fourszum. 1683 var her 7 Gårde, 12 Bol, 1 Gadehus, desuden 1 øde Bol kaldet Kjeldbæk,

(der nævnes 1638), og en Mølle, der var en Skvatmølle og dreves med et Hjul; desuden hedder det: „på deres Mark vokser nogle gule Urter, kaldet Kideke, som betager Væksten af deres Sæd, at de undertiden ikke når Sæden igen“.

Brosbøl. 1787 hørte Brosbøl under Lønborggård, men Gården var ikke blandt denne Herregårds gamle Besiddelser; 1683 tilhørte den Skrumsager.

Forfatteren Brosbøl (Carit Etlar) har Navn af denne Gård, hvor en af hans Forfædre, såvidt vides hans Oldefader, er født.

Gredsbøl, blev 1761 bortsolt fra Grubbesholm og kom derved under Lønborggård. 1638 skreves Navnet Gridzbøll, 1766 Græsbølle. 1683 siges „Græsbølle“ at være $\frac{1}{2}$ Gård, der ejedes af Borgmester Kristoffer Karstensen i Ribe.

Fusgård og Nollund [ere nyere Steder, der ikke nævnes 1766 eller tidligere og ere Parceller fra Tarm.

Kirken.

Denne er opført af hugne Kampesten med Undtagelse af den øverste Del af Tårnet, som er af Mursten. Kirken er hvælvet og tækket med Bly; norden og østen ud af Koret har der været rundbuede, nu tilmurede Vinduer.

Altertavlen er dårligt Maleri, forestillende øverst Korsfæstelsen og nedenunder Nadverens Indstiftelse omgivet af Træskærerarbejde. Døbefonten er af Sten med rundbuede Forsiringer, over denne hænger en simpel Himmel. Døbebækkenet er af Messing, hvorpå i drevet Arbejde Mariæ Bebudelse er fremstillet, omgivet af 2 Indskrifter i Munkebogstaver. Prædikestolen er prydet med Træskærerarbejde, den derover værende Himmel er temmelig simpel

og vistnok af nyere Oprindelse. I Degnestolen er indtælgget Årstallene 1589, 1605, 1616, 1645.

På en af Mandfolkestolene står i ophøjede Bogstaver : PER ANDERSEN I TAREM LOD DES STOL GJØR, og på en anden nederst i Kirken er indskåret 1659, 1662, 1664 ; på en af Kvindestolene læses „Maren Pers“ og på en anden „Kiersten Søren Anno 1578“. Det kan deraf sluttes, at Stolene ere temmelig gamle ; de fleste ere prydede med udskårne, for det meste meget fantastiske Figurer.

Nederst i Kirken hænge Levningerne af en fra den katolske Tid stammende Altertavle, der har været til at lukke sammen. I Midten findes de hellige 3 Konger ofrende til Jesusbarnet, til højre Jomfru Maria med Barnet, den venstre Fløj er borte ; ovenover Midtskabet er den korsfæstede Kristus med en Biskop på hver Side, alt i smukt Træskærerarbejde. På Kirkens søndre Mur hænge Resterne af 2 Kårder, der sandsynligvis have tilhørt Captain v. d. Myhle og Major Treiber.

Kirkeklokken er uden Indskrift, Kalk og Disk ere af Sølv, den første er skænket til Kirken af Amtmand Selio Müller til Lønborggård, hvis Navn og Våben findes på den tilligemed Årstallet 1729.

1766 ejede Kirken 2 Tdr. Hartkorn Jord i Tarm og en Eng i Oksby. Kirken soltes af Kongen til Henrik Müller til Lønborggård d. 30. September 1673 og siden har den været ejet sammen med Lønborggård.

Under Grevens Fejde er Egvad Kirke bleven plyndret, 1535 da Kristian den III var kommen til Magten i Jylland, blev der gjort Ansvar gjældende mod Kristen og Movrids Madsen i Tarm, fordi de skulde have påvist de oprørske Bønder Kirkens Kalk, Disk og Monstrans. Samme Mænd synes isøvrigt da at have været under Tiltale for Deltagelse

i Reisingen, men ik Tilmeldelse til at Sagen måtte op-
sættes, til Kongen kom i Landet. Det tøvede Kirkegods
var blevet Bønderne frataget i Forsum og derfra ført til
Ringkjøbing, hvorfra det siden blev krævet, ikke for at
gives tilbage til Kirken, men for at føres til Horsens,
hvorpå det formodenlig blev omsmeltet af Kongen¹).

2 smaa Gravhøje findes på Kirkegården.

Præster.

Hr. Jørgen Davidsen 1584.

Hr. Oluf Hansen, kaldet 1593, men ikke stadfæ-
stet i Embedet, da Egvad Sogn henlagdes til Lønborg.
Om Foreningen, se under Lønborg Sogn.

Begne.

Jørgen Rasmussen, kaldet den 28de Novbr. 1838.

¹) D. Mag. 3. R. IV 182—83, V 33.

Nærværende Skrift havde Udgiverne håbet kunde have om-
fattet hele Nørre-Horne Herred, men da Subskribenternes Antal
var for lidt og vi ej heller paa anden Måde kunde opnaa Under-
støttelse dertil, have vi måttet stanse og ladet første Hefte frem-
træde paany som Beskrivelse af 2 Sogne deri.
